

**T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

KUTADGU BİLİG'DE SIFAT FİİL KATEGORİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğçe TAKOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zikri TURAN

HAZİRAN-2017

T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUTADGU BİLİĞ'DE SIFAT FİİL KATEGORİSİ

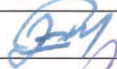
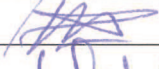
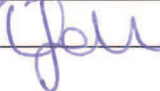
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğçe TAKOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili

“Bu tez 29.06/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Zikri TURAN	BASARILI	
Yrd. Doç. Dr. Cigdem TOPCU	BASARILI	
Yrd. Doç. Dr. Ulukhan ÖZALAN	BASARILI	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı:

KUTADGU BİLİĞ'DE SIFAT FİİL KATEGORİSİ

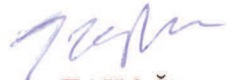
Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 96 sayfalık kısmına ilişkin *Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliği Madde 28* uyarınca aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 15/06/2017 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından şahsıma iletilen *Turnitin* intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 17'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1) Kaynakça hariç
- 2) Alıntılar hariç
- 3) 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tuğçe TAKOĞLU

29.06.2017

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı – Soyadı
Öğrenci Numarası
Ana Bilim Dalı
Programı
Statüsü

:Tuğçe TAKOĞLU
:y146011019
:Türk Dili ve Edebiyatı
:Yeni Türk Dili
: ☒ Y. Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora

Danışman
Prof. Dr. Zikri TURAN

29.06.2017

ÖNSÖZ

Dilimizin aracılığıyla dünyaya bakış açımızı kavramaya çalışmak için dilimize ait pek çok ayrıntıyı ve inceliği bilmemiz gerekir. Sıfat fiil ekleri ve onların işlevselliğiyle ilgili çalışmalar bu amaca uygun çalışılabilecek en verimli konulardan biridir. Oysa sıfat fiillerle ilgili çalışmalarda son zamanlara kadar şekle dayalı bir anlayış hâkim olmuş, sıfat fiillerin fonksiyonları ihmâl edilmiş ve bu fonksiyonların metne kattıkları gölgede kalmıştır. Son zamanlarda ise bu durumu aşmaya yarayacak fonksiyon odaklı çalışmalar yapılmıştır.

Genel olarak niteleme konusu, özel olarak bu çalışmanın konusu olan sıfat fiil daha da derinleştirilmesi ve genişleterek sürdürülmesi gereken bir çalışmadır. Bu düşüncelerden hareketle düşünce, kültür ve dil tarihimizde özel bir konumu olan Kutadgu Bilig'den faydalanarak sıfat fiil konusunu çalışmayı uygun bulduk. Şüphesiz sıfat fiiller bu eserin önemine binaen özel bir merak uyandıracak niteliktedir.

Çalışma Giriş, Kutadgu Bilig'de Sıfat Fiiller, Sonuç ve Ekler Dizini bölümlerinden oluşmaktadır.

Bir dil bilgisi konusu olarak sıfat fiilden ne anlaşılması gerektiği hususunda çerçeve oluşturulması amaçlanan giriş bölümünden sonra Kutadgu Bilig'de Sıfat Fiiller bölümüne geçilmiştir.

Çalışmanın ana konusu olan Kutadgu Bilig'de Sıfat Fiiller bölümü Sıfat Fiillerde Fonksiyonlar ve Sıfat Fiillerde Şekiller olmak üzere iki alt bölümden oluşmaktadır. Eserdeki sıfat fiiller, her temel ve alt fonksiyonlarından en fazla beşer örnek alınmak suretiyle, içinde bulunduğu beyit yazıya geçirilerek ve ekleşme bilgisi tahlili yapılarak sınıflandırılmıştır. Sınıflamada temel fonksiyonlar ve bunlara bağlı alt fonksiyonlar alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

Sıfat fiil konusunun Kutadgu Bilig için ne ifade ettiğine dair kanaatlerimizi özetleyen bir Sonuç bölümü ve bir Ekler Dizini ilave edilerek çalışma tamamlanmıştır.

Bu çalışma esnasında maddi ve manevi desteğini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Zikri TURAN'a ve yine yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Çiğdem TOPÇU'ya teşekkür ederim.

Tuğçe TAKOĞLU

29.06.2017

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	v
İŞARETLER.....	vi
ÖZET.....	vii
SUMMARY.....	viii

GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM: KUTADGU BİLİĞ'DE SIFAT FİİLLER.....	13
1.SIFAT FİİLLERDE FONKSİYONLAR.....	13
1.1. Alışkanlık.....	13
1.1.1. Alışkanlık-Eğilim.....	14
1.1.2. Alışkanlık-Gösterme.....	14
1.1.3. Alışkanlık-Kudret, İktidâr.....	15
1.2. Beklenti-Umut.....	16
1.3. Diğerlerinden Ayırma.....	17
1.3.1. Diğerlerinden Ayırma-Yetkinlik.....	17
1.4. Eğilim-İhtimâl.....	18
1.5. Gösterme.....	19
1.6. İhtimâl.....	20
1.6.1. İhtimâl-İmkân.....	20
1.6.2. İhtimâl-Varsayım.....	21
1.7. İhtiyâr, İstidât.....	21
1.8. İmkân.....	22
1.8.1. İmkân- İhtimâl.....	23
1.8.2. İmkân-İstidât.....	24
1.9. İstek.....	24
1.9.1. İstek-Eğilim.....	24
1.9.2. İstek-Emir.....	25
1.9.2.1. İstek-Emir/Dikkar Çekme.....	26
1.9.2.2. İstek-Emir/İhtâr.....	26

1.9.2.3. İstek-Emir/İmhâl.....	27
1.9.2.4. İstek-Emir/İntizâr.....	28
1.9.2.5. İstek-Emir/Öneri.....	28
1.9.2.6. İstek-Emir/Rica.....	29
1.9.2.7. İstek-Emir/Tavsiye.....	29
1.9.2.8. İstek-Emir/Telkin.....	30
1.9.2.9. İstek-Emir/Tembih.....	31
1.9.2.10. İstek-Emir/Temenni.....	32
1.9.2.11. İstek-Emir/Varsayım.....	32
1.9.2.12. İstek-Emir/Yeterlik.....	33
1.9.3. İstek-Gereklik.....	33
1.9.4. İstek-Heves.....	35
1.9.5. İstek-İktidâr/İhtimâl-İmkân.....	36
1.9.6. İstek-İstidât.....	37
1.9.7. İstek-Niyet, Vaad.....	38
1.9.8. İstek-Rica.....	39
1.9.9. İstek-Teklif.....	39
1.9.10. İstek-Temenni.....	39
1.9.11. İstek-Yetkinlik.....	41
1.10. Olgu.....	41
1.10.1. Olgu-Âdet.....	42
1.10.2. Olgu-Bildirme.....	44
1.10.3. Olgu-Oluş.....	45
1.10.4. Olgu-Tespit/Rivâyet-Diğerlerinden Ayırma.....	46
1.11. Rivayet.....	46
1.11.1. Rivayet-Diğerlerinden Ayırma.....	48
1.11.2. Rivayet-Olgı.....	48
1.11.3. Rivayet-Tasvir.....	50
1.11.4. Rivayet-Tespit.....	51
1.11.5. Rivayet-Yetkinlik.....	52

1.12. Tahmin.....	54
1.12.1. Tahmin-Endişe.....	55
1.12.2. Tahmin-İhtimâl.....	56
1.12.2.1. Tahmin-İhtimâl/İmkân.....	59
1.12.3. Tahmin-İmkân.....	60
1.12.4. Tahmin-İstidât.....	61
1.12.5. Tahmin-Temenni.....	62
1.12.6. Tahmin-Vaad.....	62
1.12.7. Tahmin-Yetkinlik.....	63
1.13. Tavsiye.....	64
1.13.1. Tavsiye-Gereklik.....	65
1.14. Telkin.....	66
1.15. Tembih.....	66
1.15.1. Tembih-İhtâr.....	66
1.15.2. Tembih-Tavsiye.....	67
1.16. Yatkinlık, Uygunluk.....	67
1.17. Yetkinlik.....	67
1.17.1. Yetkinlik-Beceri.....	70
1.17.2. Yetkinlik-Elverirlik	70
1.17.2.1. Yetkinlik-Elverirlik/Diğerlerinden Ayırma.....	73
1.17.2.2. Yetkinlik-Elverirlik/Olgu.....	74
1.17.2.3. Yetkinlik-Elverirlik/Sınırlama.....	75
2.SIFAT-FİİLLERDE ŞEKİLLER.....	75
2.1. – Ø.....	75
2.2. –(y)A.....	78
2.3. –(y)AlI.....	79
2.4. –DAçI.....	79
2.5. –dI.....	81
2.6. –dIk.....	81
2.7. –GA.....	82

2.8.–GAn.....	83
2.9. –GAy.....	84
2.10. –GU.....	85
2.11. –GUçI.....	88
2.12. –Gun.....	88
2.13. –IG.....	89
2.14. –(I)GII.....	89
2.15. –ImIIIG.....	90
2.16. –ImIz.....	90
2.17. –mIş.....	90
2.18. –(I/A)r.....	91
2.19. –sA.....	93
2.20. –z.....	94
SONUÇ.....	96
KAYNAKLAR.....	97
EKLER DİZİNİ.....	101
ÖZGEÇMİŞ.....	103

KISALTMALAR

KB : Kutadgu Bilig

s. : sayfa

vb : ve benzeri

İŞARETLER

() : Bir sesin ya da şeklin varlığının şartlara bağlı, ihtiyari olduğunu gösterir.

+ : İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.

- : Fiile bağlanmayı, fiil kategorisini gösterir.

Ø : Bir gramer unsurunun, telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.

Tezin Başlığı: Kutadgu Bilig’de Sıfat Fiil Kategorisi**Tezin Yazarı:** Tuğçe TAKOĞLU **Danışman:** Prof. Dr. Zikri TURAN**Kabul Tarihi:** 29.06.2017 **Sayfa Sayısı:** viii (ön kısım)+101 (tez)**Anabilimdalı:** Türk Dili ve Edebiyatı **Bilimdalı:** Yeni Türk Dili

Bir siyasetname ve öğüt kitabı olan Kutadgu Bilig edebi içeriğinin öneminin yanı sıra Karahanlı Türkçesinin dil özelliklerini en iyi biçimde yansıtmaları bakımından da dikkate değerdir. Eserin bu mahiyetine binaen sıfat fiil konusunu Kutadgu Bilig’den faydalanarak ele almaya karar verdik.

Çalışma giriş, Kutadgu Bilig’de sıfat fiiller ve ekler dizininden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci kısmında sıfat fiil konusunda dilcilerin belli başlı izahları incelenmiş ve sıfat fiilin ne olduğu konusunda genel bir çerçeve çizilmiştir.

İkinci kısımda ise eserdeki sıfat fiil eklerinin fonksiyonları ve bu fonksiyonlara bağlı şekilleri dikkate alınarak en fazla beşer örnek olmak üzere temel ve alt fonksiyonları tespit edilmiş ve ekleşme bilgisi tahlil edilerek sınıflandırılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise sıfat fiil eklerinin dizini yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Sıfat fiil, Karahanlı Türkçesi

Title of the Thesis: The Category of Verbal Adjektiv in Kutadgu Bilig	
Author: Tuğçe TAKOĞLU	Supervisor: Professor Zikri TURAN
Date: 29.06.2017	Nu. of pages: viii(pre text)+101(main
Department: Turkish Grammar and Literature Subfield: Modern Turkish Language	
Kutadgu Bilig which is a political book and a book of advice, as well as the first of the literary content, is also important in terms of reflecting the language characteristics of Karahan's Turkish. We have decided to take the title of the adjective verb because of this importance of the work. In the work of Kutadgu Bilig, the introduction part consists of adjective verbs and suffixes. In the first part of the study, the main explanations of the linguists on the adjective verb have been examined and a general framework has been drawn about what the adjective is. In the second part, basic and sub-functions have been determined with maximum five examples taking into account the functions of adjective verb suffixes and their forms depending on these functions, and added information has been analyzed and classified. In the last part of the study, the adjective verb suffixes have been indexed.	
Keywords: Kutadgu Bilig, Verbal adjective, Karahan's Turkish	

GİRİŞ

Türk dilinin ekleşme düzeninin ana fonksiyonları içinde yer alan fiilimsilerin bir üyesi olan sıfat fiiller, fiilimsiler arasında fonksiyonca en geniş kullanılanıdır. Bu nedenle üzerinde ayrıntılı olarak çalışılması gereken bir konudur. Ancak bizim sıfat fiil eki olarak ele aldığımız eklerin birçok çalışmada zaman eki, kip hatta yapım eki konusu olarak karşımıza çıktığını görürüz. Bunun sebebi sıfat fiil konusunda, kip konusunda, zaman eki konusunda oluşturulan dilcilik ve onun kültürüdür. Bu eski anlayıştaki çalışmalarda hem sıfat fiil konusu yanlış anlaşılmış hem de sıfat fiilin önemini ortaya çıkaran çalışmalar yapılamamıştır. Son zamanlarda ise sıfat fiilin ne olduğu konusunda ilgili fonksiyon odaklı çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Turan'ın *Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?* (2007) , *Gösterme Sıfat Fiili* (2008) ve Topçu'nun *Türkçede Sıfat Fiil Kategorisi* (2011) çalışmaları örnek olarak verilebilir.

Bu çerçevede sıfat fiilin nasıl bir anlayışla ele alındığı ve nasıl bir anlayışla ele alınması gerektiğinin değerlendirilmesine ihtiyaç olduğu ortadadır. Sıfat fiil konusunu ele alan çalışmalarda başlıca iki anlayıştan bahsedebiliriz. Bunlardan biri eski olan ancak yaygın uygulamalarda varlığını sürdüren anlayış, diğeri ise kelime ve eklerin sahip olduğu karşıtlık ilişkisi sonucu oluşan ekleşme dizisi ve işlev gözetilerek oluşturulan bakış açısidir.

Birinci ve eski durumu yansıtan görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

Örneğin Zeynep Korkmaz (1992: 132) sıfat fiilin sayı ve şahsa bağlı fiil çekimine girmediğini ancak aldığı eklerle fiilin zamanına bağlı olarak taşıdığı kavramı sıfatlaştırdığını söyler. Sıfat fiilin kendisinde sıfat ve fiil niteliklerini birleştiren fiil şekli olduğunu belirtir. Korkmaz (2009: 346) sıfat fiil eklerini -dlk/-dUk, -mİş/-mUş, -An, -r, -Ar, -Ir/-Ur, -mAz, -AcAk, -IcI olarak sınıflandırır. Korkmaz açıklamasında sıfatı bir kelime çeşidi gibi göstermiştir. Turan'ın¹ açıklamalarından hareketle isim ve fiil dışında kelime çeşidi olmadığını, sıfatın kelime çeşidi değil, kelimeye karşı görev olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Korkmaz'ın sıfat fiil eklerini sınıflandırması fonksiyon gözetilmeden yapılmış, şekiller esas alınmıştır.

¹ TURAN, Zikri (2016) "Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları". Türk Dil Bilgisi Toplantıları-V Türk Dilinde Eklerin Sınıflandırılması Sempozyumu, 24-25 Kasım 2016, İstanbul

Sıfat fiillerin yatık fiil türlerinden biri olduğunu belirten Tahsin Banguoğlu da (1995: 422) bu açıklamaya yakın bir şekilde sıfat fiilin fiilin zamana bağlı olarak kavramını sıfatlaştıran bir şekli olduğunu söyler. Daha sonra sıfat fiilleri “Geçmiş sıfatfiilleri, şimdiki zaman sıfatfiilleri, gelecek sıfatfiilleri” olarak üçe ayırmıştır. Ancak bu sınıflama da şekil önemsenerken yapılmış ve ekin fonksiyonuna, cümledeki diğer morfeplerle ilişkisine bakılmamıştır. Örneğin “gelecek sıfatfiilleri” başlığında bu sıfat fiil eki için “-ecek sıfatfiilleri salt bir gelecek zaman anlatımı ve bir mahsusluk anlamı taşır.” açıklamasını yaptıktan sonra “gelecek konuk”, “içecek su”, “yatacak yer” örneklerini vermiştir. Bizce hem açıklama hem örneklerde eksiklikler vardır. “içecek su” örneğine baktığımızda –AcAk sıfat fiil eki tamlamaya gelecek zaman anlamı değil imkân-ihtimâl anlamı kazandırmıştır. Yani –AcAk sıfat fiil eki diğer sıfat fiil ekleri gibi cümle içerisindeki durumu göz önüne alınarak fonksiyon kazanır. Bir ek şekli itibarıyla tek bir fonksiyonla sınırlandırılmaz.

Benzer şekilde Hacıeminoğlu (2008: 163) sıfat fiillerin fiilin zamana bağlı olarak kavramını sıfatlaştıran bir şekil olduğunu söyler. Sıfat fiillerin zaman anlatımı taşıdıklarını söyler. Bu ekleri geçmiş zaman sıfat-fiilleri, geniş-zaman sıfat-fiilleri ve gelecek zaman sıfat-fiilleri olarak sınıflandırır.

Bilâl Yücel (“Sıfat Fiil Terimi ve Başlıca Dil Bilgisi Terimleri Sözlüklerindeki İşleniş”). Türk Gramerinin Sorunları Bildiriler, 2011; s. 81-91) sıfat fiillerin fiillerden türediğini ancak aldıkları özel yapım ekleri yüzünden fiil karakterinin ortadan kalktığını söyler. Yapım eklerinin kökün anlamına az veya çok yakın yeni kelimeler türettikleri için, sıfat-fiillerin hareket ifadesi taşımalarının kökün fiil olmasından kaynaklandığını belirtir. Sıfat fiil eklerinin yapım ekleriyle çekim ekleri arasında özel bir konumda olduğunu ve bu eklerin Eski Türkçede doğrudan zaman çekiminde kullanılmadığını söyler. Yücel’in açıklamasından sıfat fiil ekinin ve yapım ekinin görevlerinin aynı olduğu gibi bir sonuç ortaya çıkabilmektedir. Oysa yapım ekleri kökün anlamını değiştirirken sıfat fiil ekleri kökün anlamını değiştirmez. Açıklamanın devamında sıfat fiil eklerinin yapım ve çekim ekleri arasında özel bir konumda olduğunu söylemesi bu konuda net bir anlayış vermemektedir. Oysa Turan’a (2007: 1835-1844) göre sıfat fiil ekleri Türkçenin ek çeşitlerinden biri olan fiilimsi eklerinin alt fonksiyonudur.

Tahir Nejat Gencan (2007: 434) ise varlıkları niteledikleri ya da belirttikleri için sıfat; özne, nesne, tümleç olarak yan önerme kurdukları için de eylem gibi sayılan sözcüklere

sıfat-eylem dendiğini söyler. Daha sonrasında sıfat fiil eklerini –en, -()r, -miş, -dik, -medik, -esi olarak sınıflandırır.

Muharrem Ergin (2002: 333) partisip terimini kullanır. Partisiplerin nesnelerin hareket vasıflarını karşılayan fiil şekilleri olduğunu söyler. Hareket vasıflarını belirterek nesneleri karşıladıkları için nesne karşılayan kelimeler olarak partisiplerin mânâ bakımından isim cinsinden kelimeler arasına girdiğini belirtir. Ergin izâhında sıfat fiillerin nesnelerin hareket vasıflarını karşıladığını belirttikten sonra mânâca isim cinsinden kelimeler olduğunu söylemesi kafa karıştırıcı bir açıklama ortaya çıkarmıştır. Bu konuda Turan'ın (2007: 1835-1844) açıklamalarından hareketle sıfat fiillerin fiilleri şeklen isim kalıbına soktuğunu, mânâ bakımından koruduğunu söyleyebiliriz. Yine Ergin'in izâhından partisiplerin ek mi olduğunu yoksa kelime mi olduğunu tam olarak anlayamayız.

Faruk Kadri Timurtaş da (2012: 135-137) partisip terimini kullanmış ve partisiplerin fiillerin sıfat şekilleri olduğunu söylemiş ve bunları geniş zaman partisipleri, geçmiş zaman partisipleri, gelecek zaman partisipleri olarak sınıflandırmıştır. Timurtaş da açıklamasıyla Korkmaz gibi sıfatı bir kelime çeşidi olarak göstermiştir.

Hatice Şahin'e göre (2011: 74) sıfat-fiiller hareket ve zaman bildirerek nesneleri niteleyen kelimelerdir. Sıfat fiiller için –mİş, -dUk, -(y)AcAk, -(y)AsI, -(y)An, -(U)r, -mAz sınıflamasını yapmıştır.

Demir ve Yılmaz (2010: 218) sıfat fiilleri açıklarken geç-en gün, ak-ar su, gel-ecek yıl, tanı-dık adam, as-ma köprü, tüken-mez kalem, geç-miş zaman örneklerini verir. Bu örneklerdeki -(y)An, -(y)AcAk, -DXK, -mAz, -mİş, -Ar/(X)r, -mA eklerinin sonuna geldikleri fiili ona bağlı bütün öğelerle birlikte isimleştirdiğini ve başka bir ismi niteleyen öge olarak kullanılmalarını sağladığını söyler. Sıfat fiillerin fiili bir isme bağımlı hale getirdiklerini belirtmiştir. Bu açıklamaya eklenilmesi gereken nokta sıfat fiillerin aldığı tamlananın kimi zaman telaffuz edilmeyip işlevce varlığını koruduğudur. Yani nasıl gel-ecek yıl örneğinde –ecek eki sıfat fiil ekiyse, “Yıl gelecek.” cümlesinde de öyledir.

Gülsevin ve Boz (2013: 96) sıfat fiillerin fiillerin zamana bağlı isim ve sıfat şekilleri olduğunu, fiillerden geçici sıfatlar yaptıklarını ve isimler gibi çokluk, iyelik, hal eklerini aldıkları açıklamasını yaparlar. Sonrasında sıfat fiil eklerini –mİş, -mAdUK, -dUK, -

(y)AcAK, -(y)AsI, -dAçI, -(y)An, -(U)r, -mAz olarak sınıflandırır. Oysa sıfat fiiller tamlanan alır. Açıklamada bahsedilen çokluk, iyelik vb. ekler tamlananın aldığı eklerdir.

Benzer şekilde Kâzım Köktekin (2008:128-129) sıfat fiilleri -(y)An (Geniş Zaman), -(y)AsI (Gelecek Zaman), -dUK (Geçmiş Zaman), -mİş (Geçmiş Zaman), -z (Geniş Zamanın Olumsuzu), -Ur (Geniş Zaman), -(y)AcAK (Gelecek Zaman) şeklinde fonksiyon önemsemeden sınıflandırma yapar.

Yine Ercilasun (2014: 210) Kutadgu Bilig'teki sıfat fiilleri geçmiş zaman sıfat fiilleri (-duk, -dük, -tuk, -tük, -mış, -miş), geniş zaman sıfat fiilleri (-ar, -er, -ur, -ür, -ır, -ir, -r, -maz, -mez, -gılı, -gli, -gan, -gen) ve gelecek zaman sıfat fiilleri (-gu, -gü, -daçı, -deçi, -taçı, -teçi) olmak üzere üç gruba ayırır. Oysa Kutadgu Bilig'deki sıfat fiillerin birçok temel fonksiyonu ve bu temel fonksiyona bağlı alt fonksiyonları vardır. Sıfat fiillerin bu fonksiyonları tespit edilirken cümle içindeki diğer morfemlerle ilişkisine bakılmalıdır. Bu çalışma vesilesiyle Kutadgu Bilig'de bu kategorilerin olmadığı ancak bunlardan farklı birçok sıfat fiil kategorisi olduğu tespit edilmiştir.

Genel tanımlara bakıldığında dilcilerin sıfat fiil konusundaki algılayışları aynı olmasına rağmen sıfat fiillerin şekle dayalı olarak incelenmesi ve tartışmalı tutum içermesinden dolayı ortak olmayan bazı açıklama farkları içerebildiğini söyleyebiliriz. Nitekim Bilâl Yücel'in Türk Gramerinin Sorunları'nda ("Sıfat Fiil Terimi ve Başlıca Dil Bilgisi Terimleri Sözlüklerindeki İşleniş", Türk Gramerinin Sorunları Bildiriler, 2011:s.: 81-91) sıfat fiil konusunda kavram, tanım ve terim ayrılıkları olduğundan bahseder. Gramer sözlüklerinden örneklediği bazı eklerin Hatiboğlu, Vardar, Topaloğlu ve Korkmaz'ın farklı şekillerde adlandırdıklarını tablo şeklinde göstermiştir. Örneğin -mİş eki Hatiboğlu ve Vardar tarafından 'geçmiş zaman ortacı' olarak adlandırılırken Ahmet Topaloğlu bu eke 'geçmiş zaman isim-fiili', Zeynep Korkmaz 'geçmiş zaman sıfat-fiili' olarak adlandırdığını söyler. Yücel'in bu konudan bahsetmesinin sebebi ortak terim birliğine varılacak analizin yapılamamış olmasındandır.

Eski anlayışta sıfat fiillerle ilgili ortak bir kavramın olmadığı bir diğer sorun sıfat fiillerin alt kategorilerine ait adlandırmalardır. Sıfat fiil kategorileri kimi dilcilerce (Banguoğlu, Hacıeminoğlu, Timurtaş vb.) zaman mefhumuyla açıklanmaya çalışılırken kimi dilciler (Şahin, Köktekin vb.) ise sadece şekillerinden hareketle sıfat fiilleri

sınıflandırmıştır. Bu sınıflamalardaki tutarsızlığın nedeni sıfat fiillerin fonksiyonuna dikkat edilmeden şekle dayalı bir anlayışla sınıflandırılmaya çalışılmasıdır.

Sıfat fiillerin alt kategorine ait adlandırmalarda yapılan bu yanlışlık için Hülya Aydın (2012: 92-101) sıfat fiillerin, muhtevasında zaman mefhumu barındırmaları açısından, zaman eki/kipi olarak değerlendirildiği ve alt fonksiyonlar göz önünde bulundurularak yapılan değerlendirmelerde zaman zaman sıfat fiil eklerinin “-miş’li geçmiş zaman”, “rivâyet geçmiş zaman “veya “belirsiz geçmiş zaman “ isimleriyle bir zaman eki olarak addedildiğini belirtmiştir.

Bu açıdan sıfat fiil eklerinin yaygın olarak zaman ekleriyle karıştırıldığı ortadadır. Örneğin –mİş,-yor.-AcAk gibi bazı sıfat fiil eklerine zaman eki adlandırması yapılmaktadır. Oysa “Kız süslenmiş.” ve “süslenmiş kız” örneklerine baktığımızda –mİş ekinin aynı fonksiyonda kullanıldığını görürüz. Eski anlayışta ise ilk örnekte –mİş ekini zaman eki olarak alırken ikinci örnekteki ekin sıfat fiil eki olduğunu kabul eder. Birinci cümlede telaffuz edilmeyen tamlanan yok sayılır. Morfofonetik olarak Ø halini almış olan tamlanan, morfofonemik olarak varlığını korumaktadır. Bu tarz örnekleri açıklarken Turan (2008: 235-243) bir yapı farkının olmadığını, tamlayan fiilin, vurgunun hep tamlanan kelimeyle paylaşılmamasını gerekli kılan nitelikteki fonksiyonların sıfatı olarak kullanıldığı durumları yansıttığı için, anlamlı tamlanan karşıtlığındaki kullanışların hayata geçmediğini söyler.

Örneğin tahmin sıfat fiil eki zaman ekleriyle en çok karıştırılan türlerden biridir. Ercilasun (Ercilasun, 2014: 165) Kutadgu Bilig’de kullanılan gelecek zaman ekleri için –ga/-ge, -gay/-gey, -gu/-gü şekillerinin kullanıldığını söyler. Ancak belirttiği birçok ek zaman eki değil, sıfat fiil ekidir. Aynı çalışmasında –gu/-gü şekillerini anlatırken (2014: 168) örneklerin çoğunda –turur bildiricisinin kullanıldığını, bu şekillerin isim halini koruduğunu ve sıfat fiillerden fiil çekimi haline geçen çekimlerde de bu isimlik durumun hissedildiğini belirtir. İsim fiiller başlığı altında ele aldığı aynı ek için Gabain (1995: 83) mecburiyet ve gaye ifade ettiğini, sıfat, isim ve yüklem ismi olarak kullanıldığını söyler. Aslında bu açıklamalardan –GU morfeminin zaman eki olmadığı anlaşılabilir. Bu ek sıfat fiil olarak kullanıldığında fiile bitimlilik kazandırmıyor.

Yine Gabain (1995: 81) belirsiz geçmiş zaman olarak ele aldığı –miş/-miş eki için duyulan, söylenilenden öğrenilmiş bir olayı ifade ettiğini söyler. Aslında bu açıklama

birçok örnekte zaman eki olarak kabul edilen ancak aslında rivâyet sıfat fiil eki olan ekin fonksiyonunun aktarma olduğunu ve bitimlilik kazandırmadığını yani zaman eki olmadığını gözler önüne sermektedir.

Sıfat fiil eki eklendiği fiile bitimlilik kazandırmaz ve tamlanana ihtiyaç duyar. Bu tamlanan bazen şekil bazen anlam olarak vardır. Sıfat fiiller ve zaman eklerinin karıştırılmasının en önemli sebeplerinden biri muhtemelen budur. Örneğin “boyanacak ev” teşkilinde herkesçe sıfat fiil eki olarak kabul edilen –acak eki, “Ev boyanacak.” cümlesinde gelecek zaman eki olarak kabul edilir. Oysa ikisi arasında bir fark yoktur. Tamlanan birinde görev kategorisinde iken diğerinde anlam kategorisindedir.

Eski ve yaygın anlayıştaki bu görüşlere bakıldığında sıfat fiil ekleri ve zaman ekleri arasında net bir ayrım yapılamadığı, sıfat fiil eklerinin nasıl bir görev üstlendiğinin üzerinde durulmadığı ve sıfat fiil kategorilerine ait adlandırmalarda fonksiyonların önemsenmediği gerçekleri ortaya çıkmaktadır.

İkinci görüşte ise Turan² Türk dilinin ek sınıflamasında on ek çeşidi olduğunu belirtir. Sıfat fiillerin içinde bulunduğu fiilimsiler ayrı bir ek kategorisi oluşturur. Turan’a göre fiilimsiler fiilleri mânâca muhafaza edip şekilce isim kalıbına aktarır. Bu açıklama sıfat fiilin ne olduğunu ve hangi ek sınıflamasına dâhil edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak yaygın olan eski anlayışta bazı sıfat fiillerin kiplerle karıştırıldığını söylememiz gerekir. Zeynep Korkmaz (1992: 103) kipin fiil kök ve gövdesinin gösterdiği oluş ve kılışın zaman ve şahıs kavramlarına bağlı olarak ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisi olarak açıklamıştır. Ayrıca kipleri bildirme ve istek kipleri olarak ikiye ayırmıştır.

Tahsin Banguoğlu (1995: 457) ise fiil kiplerini geçmiş kipleri, dolaylı geçmiş kipleri, geniş zaman kipleri, şimdiki zaman kipleri, gelecek kipleri, dilek-şart kipleri, istek kipleri, gereklik kipleri, buyuru kipleri olmak üzere 9 sınıfa ayırır.

Agop Dilâçar (1971: 106) kipin fiilin gösterdiği sürecin hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istendiğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulam olduğunu söyler.

² TURAN, Zikri (2016) “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları”. Türk Dil Bilgisi Toplantıları-V Türk Dilinde Eklerin Sınıflandırılması Sempozyumu, 24-25 Kasım 2016, İstanbul

Berke Vardar (2002: 135) kipin eylemin belirttiği oluş karşısında konuşucunun tutumunu yani salt bildirmeyle mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu, istek, dilek, koşul, gereklilik, buyrum mu anlattığını gösteren eylem biçimlerinin özelliği olduğunu söyler.

Gencan (2007: 321) eylemlerin zaman ve anlam özelliklerine göre türlü eklerle değişik biçimlere girdiğini, bu biçimlerin herbirine kip dendiğini söyler.

Açıklamaların benzerliğine rağmen kipin yanlış anlaşılmasından ve kip eklerinin sıfat fiil ekleriyle karıştırılmasından kaynaklı anlaşmazlıklar dilciler arasında süregelenmektedir.

Örnek olarak anlaşmazlıkların yoğun olduğu sorunlardan biri olan istek sıfat fiil ekini ele alalım. Bu sıfat fiil eki kimi dilcilerce istek kipi kimi dilcilerce emir kipi olarak kabul edilir. Oysa Türkçe’de fiil kadar kip olduğu³ gerçeğinden hareketle ve bu eklerin fiili şeklen isim kalıbına soktuğu düşünülünce bunların kip değil sıfat fiil eki olduğu gerçeği ortaya çıkıyor. Emir ise istek temel fonksiyonun bir alt fonksiyonudur. Emir istemeyi içinde barındırır. Argunşah (Argunşah, 2009: “Karahanlı Türkçesinde Emir Ekleri Üzerine”, Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri: 46) teklik 1.kişi emir ekleri için şu açıklamalarda bulunmuştur: “Karahanlı Türkçesi metinlerinde teklik 1.kişi emir ekleri, ünsüzle biten fiillerden sonra –AyIn; ünlüyle biten fiillerden sonra –yIn biçiminde kullanılmıştır. Bu, teklik 1.kişi emir olarak en yaygın kullanılan biçimdir.” Oysa bahsedilen ekler cümlede kullanılışına göre ihtimal ya da istek sıfat fiil kategorilerinden herhangi birine ait olabilir. Örneğin; -AyIm ekini emir eki olarak kabul eden Mustafa Argunşah Kutadgu Bilig’in 3822. beyitindeki (*“Bitidin bitigke yanutı bitig / maña bir bereyin ay bilge tetig”*) “bereyim” örneğini vermiştir. Oysa beyiti incelediğimizde ekin “istek-iktidar/ihtimal-imkân sıfat-fiili” fonksiyonunda olduğunu görüyoruz. Yine –yIn ekine örnek olarak verilen 3185. beyitte (*“İlig aydı emdi bu erse yarağ / bitiyin bitigim añar bolsu ağ”*) “bitiyin” fiilindeki ek kip değil, “istek-yetkinlik sıfat fiilidir.

Yine Argunşah (Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 2009: “Karahalı Türkçesindeki Emir Ekleri Üzerine”, s.: 48) teklik 2.kişi emir eklerinin eksiz kullanıldığını söyler. Ancak bunu sadece ikinci şahısla sınırlandırır. İlk olarak şunu

³ TURAN,Zikri (1999:11)

belirtmemiz gerekir ki, bahsedilen ek kip değil sıfat fiil ekidir. İkincisi ise istek-emir sıfat fiil eki bütün şahıslar için morfofonemik olarak varlığını sürdürürken morfofonetik olarak yoktur. Turan'ın (2008: 235-243) açıklamalarına dayanarak istek-emir sıfat fiilinde emirin çok vurgulu olmasından dolayı sıfat fiil ekinin –Ø halini aldığını söyleyebiliriz. Çünkü emir isteğin en şiddetli alt fonksiyonudur. Vurgulanmak istenen tek şey emredilen eylemdir. Örneğin Mustafa Argunşah'ın (2009: 53) teklik 3.kişi emir eki olarak aldığı –sU ve –sUn biçimleri emir eki değil şahıs ekidir. Cümlelerde ekleşme düzeninde belli bir sıra vardır. Şahıs eki zaman ekinden sonra gelir.

Ercilasun (2014: 184) Kutadgu Bilig'de her şahıs için farklı emir eklerinin kullanıldığını belirtmiştir. Teklik birinci şahıs için –ayın/-eyin, -yın/-yin eki, ikinci şahıs için –gıl, - gil gibi. İkinci şahıs da eksiz şekillerin çok geçtiğini belirtir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi emir sıfat fiil eki isteğin en şiddetli halidir ve bu nedenle vurgulamak istediği şey emredilen fiildir. Bu nedenle istek-emir sıfat fiil eki –Ø halini alır.

Kutadgu Bilig'de –(y)alı şekline rastladığımız, günümüz Türkçesinde de kullandığımız istek-teklif sıfat fiil ekinin ne olduğu konusu da fikir birliğine varılamayan bir diğer konudur. Ercilasun (“Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine”, Türk Gramerinin Sorunları Bildiriler, 2011: s.: 61) bu günkü Türkiye Türkçesinde kullandığımız geleyim ve gelelim şekillerinin emir kipine mi yoksa istek kipine mi gireceği konusunda gramercilerimiz arasında uzlaşma olmadığını, Ergin'in bu şekillerin kesin olarak emir kipine ait olduğunu ifade ettiğini, Korkmaz'ın -ayım/-eyim ve –alım/-elim eklerini diğer emir ekleriyle mütalâa ettiğini ancak dilek-emir kipi terimini kullandığını ve -ayım/-eyim ile –alım/-elim eklerinin yanına parantez içinde istek yazdığını söyler. Ercilasun bu açıklamalardan sonra söz konusu şekillerin kendi görüşüne göre emir kipi olduğunu belirtir.

Mustafa Argunşah ise (Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 2009: “Karahalı Türkçesindeki Emir Ekleri Üzerine”, s.: 53) –Alım ekini çokluk 1. kişi emir eki olarak açıklamıştır. Oysa yukarıda belirtildiği gibi emir isteğin şiddetini gösterir. Emir şiddetinden dolayı sıfat fiil eki Ø halini alır. Mustafa Argunşah'ın bahsettiği ek istek-teklif sıfat fiil ekidir.

Bu yaygın anlayışın dışında ise Turan (1999) fiillerin istek, niyet, çabukluk, devamlılık, sürme, anilik ...vd. tavır özelliklerinin, fiillerin çekime girip zamana ve şahsa

bağlanınca, cümlede şahsın geçmiş ya da geniş zamanda takındığı tutumlara yani kiplere dönüştüğünü söyler. Turan’a göre Türkçedeki kiplerin sayısı Türkçedeki fiil sayısı kadardır. (Turan, 1999: 11)

Topçu da (Topçu, 2011: 55) kipin çekimli bir fiilde konuşan tarafından yansıtılan tutum olduğunu söyler.

Turan ve Topçu’nun izâhlarından kip kavramının, konuşanın fiildeki tavrı ve tutumu olduğunu çıkarabiliriz. Ancak yine Topçu’nun (2011: 65) belirttiği gibi sıfat fiillerin kiplere hizmet eden bir rolü yadsınamaz. Bu nedenle yukarıda örneklerini de verdiğimiz –mAll, -A, -sA vb. bitimlilik vermeyen şekillerin kip değil sıfat fiil olduğu söylenebilir.

Çalışmanın Konusu

Fiilimsilerin bir türü olan sıfat fiiller Türk diline kattığı zenginlik bakımından ayrıntılı olarak incelenmesi gereken önemli bir konudur. Yaygın ve eski çalışmalarda şekle dayalı bir anlayış hâkim olmuş, sıfat fiillerin fonksiyonları gölgede bırakılmıştır. Ancak son zamanlarda bu durumu aşmaya yarayacak yeni çalışmalarla birlikte sıfat fiilin ne olduğu konusunda önemli adımlar atılmıştır.

Çalışmanın konusu olan sıfat fiillerin incelenmesi ve tasnif edilmesi için tercih edilen Kutadgu Bilig birçok sıfat fiil örneğini barındırmaktadır. Ancak Kutadgu Bilig edebi açıdan pek çok kez incelenmesine rağmen eserin etraflı bir gramer incelemesi yapıldığı söylenemez. Sıfat fiil konusu ise Kutadgu Bilig ile ilgili çalışmalarda dolaylı olarak ele alınmıştır.

Kutadgu Bilig üzerine yapılan gramer çalışmalardan biri Agop Dilâçar’ın (1995) Kutadgu Bilig İncelemesi’dir. Bu çalışmanın Fiilden İsim ve Sıfat Yapan Ekler Bölümü’nde sıfat fiil eklerini kullanıldığı bağlamı belirtmeden birkaç örnek vererek sıralamıştır.

Gramer açısından bilinen çalışmalardan bir diğeri ise Ercilasun’un (2014) Kutadgu Bilig Grameri çalışmasıdır. Bu çalışmasında sıfat fiillere de yer vermiştir. Ercilasun (Ercilasun, 2014: 210) sıfat fiilleri geçmiş zaman sıfat fiilleri, geniş zaman sıfat fiilleri, gelecek zaman sıfat fiilleri olmak üzere üç gruba ayırmıştır.

Biz de bu konuya bir katkımız olması amacıyla bizim anlayışımız doğrultusunda sıfat fiil zenginliğinin Kutadgu Bilig'e nasıl yansıdığının cevabını bulmak gayesiyle hazırlanan tezimizin konusunu Kutadgu Bilig'de Sıfat Fiiller olarak seçtik.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışma, Kutadgu Bilig'de sıfat fiilleri ve bu sıfat fiillerin alt kategorilerini geleneği yansıtan şekle dayalı anlayışın aksine fonksiyondan hareketle ayrıntılı olarak incelemesi bakımından sıfat fiil çalışmalarına katkı sağlayabilecek bir çalışma niteliğindedir.

Kutadgu Bilig gibi bir ilim, hikmet ve fikir eserinin düşünce ve bilgi dünyasında sıfat fiilin edindiği yerin ortaya konması bu tezin gerekçesini oluşturur.

Çalışmanın Amacı

Kutadgu Bilig'deki sıfat fiillerin temel fonksiyonlarını, bu fonksiyonlara bağlı alt fonksiyonları ve bu fonksiyonlarından hareketle sıfat fiil kategorilerini tespit etmek ve bu sıfat fiillerin metne kattıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Sıfat fiil konusu teorik planda dil bilgisi için ne ifade ettiği konusunda düşüncenin değişmesi gerektiğini göstermiştir. Bu nedenle bu konu bir kere daha işlenmek için bu tezde yer buldu.

Çalışma hazırlanırken önce sıfat fiil üzerine yapılan belli başlı çalışmalar incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Çalışmanın uygulamalı tarafını meydana getiren sıfat fiil örnekleri Karahanlı Türkçesi'nin önemli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig'den derlenmiştir. Sıfat fiil eklerinin tespit edilebilme aşaması büyük bir çabayı gerektirmiştir. Metnin bizim zamanımızdan uzak olmasından kaynaklı problemleri aşarak sıfat fiil eklerini zaman eki ve yapım ekinden ayırdık. Bunu yaparken görev ögesi ve anlam ögesi arasındaki ilişkiye dayalı olarak ekin cümle içindeki diğer öğelerle olan durumunu dikkate alarak sıfat fiilleri tespit ettik.

Kutadgu Bilig'de kullanılan sıfat fiillerin fonksiyonu ve bu fonksiyonu icra eden şekiller tespit edilmiş, sonrasında fonksiyonlarına ve şekillerine göre sınıflandırılmıştır. Sıfat fiillerin fonksiyonları tespit edilirken cümledeki anlam ilişkilerine de dikkat

edilmiştir. Sıfat fiillerin fonksiyonlarını belirlemede ve sıfat fiil kategorilerini adlandırmada Topçu'nun (2011) "Türkçede Sıfat Fiil Kategorisi" doktora tezindeki sınıflamadan ve Kutadgu Bilig'den yararlanılmıştır. Ancak sınıflandırmada birtakım zorluklar yaşadık. Her alt fonksiyon kendisinin üst fonksiyonlarına bağlıdır ve bu üst fonksiyonları daha fazla niteleyecek özelliktedir. Sıfat fiillerin temel fonksiyonlarının tespit edilmesi alt fonksiyonlara oranla daha kolay olmasına rağmen bu temel fonksiyonlara bağlı alt fonksiyonların ve onların da alt fonksiyonlarının tespit edilmesinde ikilemde kaldığımız birçok durum oldu. Bu durumlarda eşzamanlılaştırma yöntemine başvurarak kelime ve eklerin şekil karşılığını tespit ettikten sonra sıfat fiilin cümlede verilmek istenen mesaja ne kattığının sorgulamasını yaptık. Bunun sonucunda bir karara vardık.

Eserde tespit edilen sıfat fiilleri fişledik. Fişleme yöntemi temel fonksiyonlara bağlı alt fonksiyonların ve ortaklık gösteren sıfat fiil şekillerinin sınıflandırılmasında kolaylık sağlamış, düzenli bir inceleme yapılmasına katkıda bulunmuştur.

Daha sonra tespit edilen sıfat fiillerin önce kendi aralarında ortaklık belirten temel fonksiyonları, daha sonra varsa bu temel fonksiyonların alt fonksiyonları alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Tamlananı anlam ve görev kategorisinde bulunan sıfat fiiller ayrıca belirtilmiştir. Böylece fonksiyonlarının bir özelliği olarak vurguyu eylemde yoğunlaştıran ve bunun sonucunda tamlananı telaffuz edilmeyip görev halinde bulunan sıfat fiil ekleri de belirtilmiş oldu. Ancak tüm örneklerinde tamlananı sadece anlam kategorisinde veya sadece görev kategorisinde bulunan sıfat fiiller için ayrıca belirtme yapılmamıştır.

Tespit edilen sıfat fiil örneklerinin ekleşme bilgisi tahlili yapılmıştır. Böylece sıfat fiil eklerinin diğer morfemlerle ilişkisi pratik açıdan gözler önüne serilmiştir. Sıfat fiilin bulunduğu beyit italik harflerle aktarılmış ve aktarılan beyitin yanında numarası verilmiştir. Beyiti aktarmamızın sebebi şekle dayalı bir anlayışla sıfat fiillerin ele alınmasının doğru ve tutarlı sonuçlar vermeyeceğinden ve ekin cümle içinde diğer ek ve kelimelerle ilişkisi sonucu fonksiyon kazanmasındandır.

Sıfat fiil şekillerinin belirtilmesinde örneklerde ortaklık gösteren üst şekiller dikkate alınmıştır. Yalnızca bir örneğin bulunduğu ya da tüm örneklerde aynı alt şeklin kullanıldığı durumlarda başlık olarak örneklerdeki alt şekil kullanılmıştır.

Sonuç bölümünde sıfat kategorilerinin kullanım sıklığına ve alt kategorilerinin okluğına göre metne nasıl hizmet ettiğini inceledik.

Son olarak ekler dizini oluşturarak hem Kutadgu Bilig’de kullanılan alt ve üst şekillleri bir bütün halinde belirtme şansımız oldu hem de bu ekleri incelemek isteyenler için bir kolaylık oluşması sağlandı.

1.BÖLÜM: KUTADGU BİLİG’DE SIFAT-FİİLLER

Kutadgu Bilig’deki bütün sıfat fiil kategorileri tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sıfat fiiller Sıfat Fiillerde Fonksiyonlar ve Sıfat Fiillerde Şekiller olmak üzere iki kısımda incelenecektir.

1.SIFAT FİİLLERDE FONKSİYONLAR

Bu kısımda fiilimsilerin bir alt fonksiyonu olan sıfat fiillerin kendi aralarında ortaklık belirten temel fonksiyonları ve bu temel fonksiyonlara bağlı alt fonksiyonları tespit edilerek alfabetik sıraya göre önce temel sonra alt fonksiyonlarına göre kategorilere ayrılıp sıralanmıştır. Temel fonksiyonlar ikili numaralarla belirtilirken alt fonksiyonlara inildikçe numara sayısı artmıştır.

1.1. Alışkanlık

Sıfat fiilin bu alt fonksiyonu eylemin sıklıkla yapıldığı ve alışkanlık haline getirildiğini gösterir. “Bu fonksiyon, tamlanan, telaffuz edilsin veya edilmesin, sürekli tekrar ettiği, âdet hâline getirdiği hareketleriyle nitelenmek istendiğinde kullanılmaktadır.” (Topçu, 2011: 77) Alışkanlık sıfat fiilinin eğilim, gösterme, kudret- iktidar alt fonksiyonlarına ait örnekler tamlananlı ve tamlanansız şekilleriyle Kutadgu Bilig’de kullanılmıştır.

-(A/I)r⁴ (Tamlananı Görev Kategorisinde)

tile- Ø-r+ Ø+ Ø+ Ø+er- Ø-se

*“tiriglik uzunın tiler erse sen
aķı bol tuz etmek yitür usa sen” KB-4279*

tile- Ø-r+ Ø+ Ø+ Ø+er- Ø-di+ Ø+ Ø

⁴ Bu ek geniş zaman ekiyle karıştırılmamalıdır. Fonksiyon bakımından geniş zaman ekinden tamamen farklı olan – (A/I)r sıfat fiil eki örnekler incelendiğinde zaman anlamı değil alışkanlık anlamı kattığı görülecektir. Ayrıca bu sıfat fiil kendinden sonra tamlanan almıştır. Sıfat fiiller tamlanan alır. Ekleşmesi bu şekilde olur. Zaman eki olsaydı tamlanan değil şahıs+teklik/çokluk eki alacaktı.

*“munıñda oza barmadum men añar
öz asğı tiler erdi mindin sıñar” KB-4993*

eymen- Ø-ür+Ø+Ø+Ø+er-Ø-di+m+Ø

*“taķı eymenür erdim emdi saña
selāmin amān birdin emdi maña” KB-5069*

ķork-Ø-ur+Ø+Ø+Ø+er-Ø-di+m+Ø

*“yana aşnuķı sözke yongay tiyü
taķı ķorkur erdim saña eymenü” KB-5070*

-ür (Tamlananı Anlam Kategorisinde)

ķiñeş-Ø-ür ķişi+Ø

*“negü tir eşitgil ķiñeşür ķişi
ķiñeşin iter ol ķişi öz işi” KB-5658*

-ğın

tut-Ø-ğın+Ø+Ø

*“aya ķergüçi kel mini ķergüle
yıl ay tutğını boldum emgek bile” KB-373*

1.1.1. Alışkanlık-Eğilim

-(A/I)r

yi-Ø-r aş+Ø

*“tatığ erdi barça yiğitlik işim
ağı kıldı mana yir aşım” KB-370*

1.1.2. Alışkanlık-Gösterme

-(A/I)r

yügrü-Ø-r+Ø+Ø+Ø+er-Ø-di+m+Ø

“azıp yügrür erdim ayu birdi yol
küyer erdim otka küdezme ol” KB-384

yor-Ø-ır+Ø+Ø+Ø+er-Ø-di+Ø+Ø

“kamuğ türlüğ erdem tükel öğrenip
yorır erdi erdem eligke alıp” KB-465

küs-Ø-er+Ø+Ø+Ø+er-Ø-di+m+Ø

“küser erdim artuğ sini körgüke
bu kün buldum inçlik saña kelgüke” KB-3308

tile-Ø-r+Ø+Ø+Ø+bol-Ø-du+m+Ø

“mini ol tiledi eñ aşnu sevip
anı men tiler boldum emdi ivip” KB-4786

kol-Ø-ur+Ø+Ø+Ø+bol-Ø-du+m+Ø

“mini aşnu ol koldı erdi ezel
anın men kolur boldum emdi tükel” KB-4787

1.1.3. Alışkanlık-Kudret, İktidâr

-GAn (Tamlananı Görev Kategorisinde)

yarat-Ø-ğan+Ø+Ø

“yirli kökli yaratğan kamuğ tınlıglarka ruzı birgen neni kim tiledi erse kıldı” KB-3(A)

arzū+Ø+Ø sür-O-gen+Ø+Ø

“et öz arzū sürgen tapuğka tezig
körünmez yağıka bu birmez kezig” KB-3628

keçür-Ø-gen+Ø+Ø

“bayât atı birle sözüğ başladı

törüdügen igidgen keçürgen tidi” KB-3715

tut-Ø-ğan+Ø+Ø

“bular ol yarar ya yaramazlarığ
seçip adra tutğan köni yol arığ” KB-4343

törüt-Ø-gen+Ø+Ø

“törümişke kórğma tileme tilek
törütgenke kórğıl anı tut yölek” KB-4744

-GAn (Tamlananı Anlam Kategorisinde)

tir-Ø-gen+kişi+Ø

“baқа kór kitabnı bu tirgen kişi
hünerlig er ermiş kişiler başı”

törüt-Ø-gen+ıdı+Ø

“boğuzқа yiyim hem eginke keğim
maña kılmaз eksük törütgen idim” KB-3743

al-Ø-ğan+köz+Ø

“yatığ evke ıdма çıkarma tişig
körüp yolda alğan köz ol bu kişig” KB-4514

sür-Ø-gen+kişi+Ø

“aşığ sücig aşılar boğuz tatğı ol
boğuz tatğı sürgen kişi yılkı ol” KB-4772

1.2. Beklenti-Umut

Kutadgu Bilig’de beklenti-umut sıfat fiiline sadece –gAy morfeminde rastladık. Bu sıfat-fiil eki Kutadgu Bilig’de daha çok Tanrı’dan gelecek şeylere olan beklentiği belirtmek için kullanılmıştır. Planlanan bir gelecekte ziyade olması ümit edilen, arzulanan durumlarda kullanılmıştır.

-GAy

kıl-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bayāt eḡgü kılğay bu söz sözleşme
tüğün urma otun meniñ köñlüme” KB-1084*

igıd-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“törütti igıddi bu ödke tegi
taķı ma igıdgey ay dünya begi” KB-3744*

bir-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yigü keḡgü erse yigüm bar keḡim
taķı ma kerek bolsa birgey idim” KB-3761*

keçür-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“saḡa yazsa men keçürmege sen
keçürgey idim miñ yazuķ kılsa men” KB-3769*

bol-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“uğınça kamuğķa öziñ eḡgü kıl
saḡa eḡgü bolğay sizik tutmağıl” KB-4256*

1.3 Diğerlerinden Ayırma

“Bu fonksiyon sayesinde, benzerleri söz konusu olsun veya olmasın, tamlanana has bir yer tahsis edilmektedir. Bu yüzden diğerlerinden ayırma adını kullandık.” (Topçu, 2011: 82)

1.3.1. Diğerlerinden Ayırma-Yetkinlik

-gü (tamlananı görev kategorisinde)

büt-me-gü+Ø+Ø

*“bitig bütmeḡü teg kişike bolur
Seniñde bütünrek adın kim bulur” KB-4946*

-GU (tamlananı anlam kategorisinde)

inan-Ø-ğu+içi+Ø+m+Ø

*“ayur ay bağırsak inangu içim
katıglık yirinde sıgıngu içim” KB-3052*

kir-Ø-gü+yol+Ø

*“karın toğsa arpa ya halva bir ol
kalur barça artıp tulur kirkü yol” KB-3611*

katıl-Ø-ğu+kişi+Ø

*“bu ol ilde türlüğ katılğu kişi
saña tüşse iş ya olarka işi” KB-4472*

sıgın-Ø-ğu+içi+Ø

*“küvengü avıngu sıgıngu içim
kamuğdın üzöldüm kaçarmen saña” KB-4797*

ayıt-Ø-ğu+kün+Ø

*“bu künke yarın bar ayıtğu küni
yarınka sakınsa yorıgıl köni” KB-5309*

-(A/I)r

sev-Ø-er+Ø+Ø

*“buğun inçke tegdi turuk semridi
severi beğüdi yağı yavırdı” KB-3094*

1.4. Eğilim-İhtimâl

Bu fonksiyon tamlananın eylemi yapabilme ihtimâlinin yanı sıra bu eyleme olan eğilimini bildirir. Eğilim durumu istek kadar vurgulu değildir. Yatkinlık gibi tamlananın fiili yapmaya elverişli olduğunu belirtmez. Uygun durum ve koşullarda tamlananın eylemi yapmaya eğilimli olduğunu belirtir.

-GU

kıl-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“boğum erdi oğ teg köñül erdi ya
köñül kılğu oğ teg boğum boldı ya” KB-371 (D)*

bar-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+er-me-z+Ø+Ø

*“özüm bargu ermez bu yirdin naru
özün emgetip kelme yandru berü” KB-3827*

bir-Ø-gü+Ø+Ø+Ø+er-Ø-se

*“açığ birgü erse ivit terk tegür
kının berge ursa amulluk öğür” KB-5218*

1.5. Gösterme⁵

-(A/I)r

aç-Ø-ar+Ø+Ø

*“toğardın butıqlandı ot teg yalın
yarudı yanı yüz açar teg kelin” KB-3839*

oldur-Ø-ur+Ø+Ø+Ø+er-Ø-se

*“özün oldurur erse ornuğ bilin
kişig satğamağıl siliglik kılın” KB-4112*

kül-çir-Ø-er+Ø+Ø

⁵ Bu fonksiyon zaman ekiyle karıştırılmamalıdır. Gösterme sıfat-fiil fonksiyonu eyleme vurgu yaptığı için tamlanan morfofonemik olarak vardır. Bu morphem zaman eki olsaydı bitimlilik vermeliydi. Ancak aşağıdaki örneklerde göreceğ olduğunuz üzere böyle bir durum yoktur.

“sevüg külçirer teg yarudı ajun
sakınç kışğa boldı sevinçler uzun” KB-5680

kül-Ø-er+Ø+Ø

“oğundı baķa kōrdi kōtrüp başın
ķalıķ kıız küler teg yirişti tişin” KB-5827

keç-Ø-er+Ø+Ø

“yoriĝlı bulut teg yigitlikni uğtım
tüpi yıl keçer teg tiriglik tükettim” KB-6521

1.6. İhtimâl

Kutadgu Bilig’de imkân ve varsayım alt fonksiyonları olan bir üst fonksiyondur.

1.6.1. İhtimâl-İmkân

-(A/I)r

ķal-Ø-ur+Ø+Ø

“bu mülkniñ ģarābı beķāsı nedin / ya mülket ķalurı barurı ağın” KB-37(B)

bar-Ø-ur+Ø+Ø+Ø+er-Ø-se

“tilekke barur erse yalĝuķ yorıp
bulur ol tilekin bu ķalmaz arıp” KB-3703

sök-Ø-er+Ø+Ø+Ø+er-Ø-se

“sini kim söker erse öĝgil anı
otun ol bolur sen tüzünler sanı” KB-3431

ti-Ø-r+Ø+Ø+Ø+er-Ø-se

“ķalı iş küdüĝdin tir erse maĝa
miñ er işi ķılĝay ķadaşım saĝa” KB-3804

sor-Ø-ar+Ø+Ø+Ø+er-Ø-se

*“kaçan söz sorar erse begler saña
uzatma sözüñni ay ersig toña” KB-4126*

1.6.2. . İhtimâl-Varsayım

-a

tut-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“tutayın sen aymış sözüğ tıñladım
iligke barıp men tapuğ başladım” KB-3996*

tut-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“tutayın ya kisrā ya kayşarça boldum
ya şeddād-u ‘ād teg taķı uçmaķ ittim” KB-6547*

1.7. İhtiyâr, İstidât

Bu fonksiyon tamlananın eylemi yapma becerisine ve kudretine sahip olduğunu belirtir. Kutadgu Bilig’de tamlananı görev ve anlam kategorisinde olan şekilllerine rastladık.

-İgli (tamlananı görev kategorisinde)

in-Ø-igli+Ø+Ø

*“inigli aģar ol ağığlı iner
yaruğlı tunar ol yorığlı tınar” KB-1049*

kir-Ø-igli+Ø+Ø

*“üyükke kirigli üyüldi ķodı
Örü kelmedi ol sevinç bulmadı” KB-3090*

ög+ret-Ø-igli+Ø+Ø

*“kişi iki türlüğ kişi atanur
biri öğretigli biri öğrenür” KB-3217*

kör-Ø-ügli+Ø+Ø

*“ölümüğ biligli sevinmez özüñ
ölürlüğ körügli avınmaz uzun” KB-3559*

yör-Ø-ügli+Ø+Ø

*“yörüğe barır tüş tüşüğ yakşı yör
aya tüş yörigli tüşük yinçke kör” KB-4373*

-IGII (tamlananı anlam kategorisinde)

törü-t-Ø-ügli+rab+Ø

*“bu halkқа tözü yapmağınça kapuğ
törütügli rabқа kılumaz tapuğ” KB-3341*

bir-Ø-igli+ıdı+Ø

*“saña birdi dünya esirkemedi
maña birmegeymü birigli ıdı” KB-3745*

bil-Ø-igli+bayāt+Ø

*“ayıt söz olarkā yime bütme terk
biligli bayāt ol munı tutğu berk” KB-4390*

uç-Ø-uğlı+qara+Ø+Ø+kuş+Ø

*“kalıқта uçuglı kara kuş yori
seniñdin keçümez aya kök böri” KB-5378*

1.8. İmkân

Kutadgu Bilig’de ihtimal ve istidat alt fonksiyonlarına rastladığımız imkân sıfat fiil eki eylemin yapılabilmesinin mümkünlüğünü ortaya koyar.

1.8.1. İmkân- İhtimâl

-GU (tamlananı görev kategorisinde)

kiter-Ø-gü+Ø+Ø

*“et özni negü teg kitergü bolur
meger kim ölüm tutsa kalsa kalur” KB-3593*

bol-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bayudum tise çıgay bolğu bir
ağır men tise sen ucuz kılğa yir” KB-5316*

tiril-Ø-gü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“negü teg tirilgü bu künde naru
çöküp bardı eğnim kopumaz örü” KB-5457*

-GU (tamlananı anlam kategorisinde)

iç-Ø-gü+aş+Ø

*bilişin ne barmu adaş ya kadaş
körügli ne barmu yigü içgü aş” KB-524*

bol-ma-ğu+neḡ+Ø

*“tilep bolmaḡu neḡ tilese yavuz
yorimaḡu söz sözlese sen ucuz” KB-3828*

teg-me-gü+yir+Ø

*“yorıp tegmegü yirke barma yaḡaḡ
kalı bardın erse öz emger küçün” KB-3831*

1.8.2. İmkân-İstidât

-IGII (tamlananı görev kategorisinde)

it-Ø-igli+Ø+Ø

*“muni teg kitābnı aymış oza/ kiḏin me kim ayğay muni teg uza
kim erse muni teg itermü ḳanı/ itigli bar erse ögermen anı” KB-25(B)*

ḳıl-Ø-ıḡlı+Ø+Ø

*“kişig ḳul ḳılıḡlı bu suḳlukṭurur
kiterdim bu suḳlukṭ közüm tokṭurur” KB-4729*

-(I)GII (tamlananı anlam kategorisinde)

kör-Ø-ü+Ø-me-gli+köz+ler

*“ajunda çavı bardı ḥaḳan küsi
körümeḡli közlerde kitti usı” KB-102*

saç-Ø-ıḡlı+öl-üm+Ø

*“itiglig sarayıḡ buzuḡlı ölüm
ḳamuḡ yumḡılarıḡ saçıḡlı ölüm” KB-1180*

1.9. İstek

Kutadgu Bilig’de eğilim, emir, temenni, rica gibi alt fonksiyonlarına rastladığımız bir üst fonksiyondur.

1.9.1. İstek-Eğilim

-(y)A

kes-O-e+O+O+O+O-O-O+yi+n

*“mini emgetür til idi ök telim
başım kesmesini keseyin tilim” KB-166*

kıl-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“münümmü öküşrek azu erdemim
ayu bir maña sen kılayın emin” KB-3101*

ay-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“adın ma sözüm bar bu sözde basa
anı ma ayayın özüñ tıñlasa” KB-3317*

aç-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“yanut birdi ögdülmiş aydı özüm
tilek birle keldi açayın sözüm” KB-3454*

bar-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“özüm dünyādın kaçtı keldi berü
yana men negü teg barayın naru” KB-3695*

1.9.2. İstek-Emir

Kutadgu Bilig bir öğüt kitabı olduğu için istek-emir sıfat fiili, Kutadgu Bilig’de en çok kullanılan sıfat fiil türü olmuştur. Öneri, rica, dikkat çekme gibi birçok alt fonksiyonu eserde kendine yer bulmuştur.

-Ø

oldur-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bakıp kördi ilig közin imledi
işaret bile kelgil oldur tidi” KB-768*

aç-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+ğıl

*“il içre negü bar yarağsız yavuz
buğun hâli açğıl maña örtme söz” KB-3099*

keldür-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“katiqlan anı keldür emdi maña
kuruğ kelme ansız maña ey toña” KB-3277*

bol-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“tilemiş tileki bolur bol tise
yoritur qazasın ne erse kese” KB-3729*

1.9.2.1. İstek-Emir/Dikkat Çekme

-Ø

eşit-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“tilin emgemiş er negü tir eşit
bu söz işke tutgıl özüne iş it” KB-165*

kör-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kişi toğdı öldi sözi qaldı kör
özi bardı yalñuq atı qaldı kör” KB-182*

tıñ+la-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“muñar meñzetü aydı kökçin saña
bu söz yaqşı tıñla ey ersig toña” KB-3074*

baqın-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yaqın bolsa köñlün yırağ yir yaqın
yaqınlıq vefāsın köñülke baqın” KB-3705*

oğun-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“usanma ay ilig uğıma oğun
özüñde kiğin eđgü atıñ qoğun” KB-3786*

1.9.2.2. İstek-Emir/İhtâr

-Ø

sak-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“til arslanturur kör işikte yatur
ayā evlig er sak başıñni yiyür” KB-164*

aşun-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø-ğıl

*“nerek bu karanķu tünerig arun
süzük meñü ilke aşunğıl burun” KB-3083*

sın-ma-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+su+Ø

*“sırınçğa sakışturur bu köñül
ıdı keç küdez sınmasu ay oğul” KB-3394*

küyür-me-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“özün iki künlük avıñu için
körürde küyürme ilke aşunğıl burun” KB-3532*

tur-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“negü tir eşitgil sakınuk oduğ
yırak tur bu dünya tegürgey yoğuğ” KB-3552*

sarıl-ma-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“özüm ‘üzri koldum men emdi saña
kođu bir mini sen sarılma maña” KB-3809*

1.9.2.3. İstek-Emir/İmhâl

-Ø

yaşa-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+ğıl

“kerek miñ yaşağıl kerek on sekiz

özün ölgü edgü atın kodğıl iz” KB-4818

1.9.2.4. İstek-Emir/İntizâr

-Ø

bar-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+su+Ø

“egin bütti boğzum yime boldı toğ
töbün barsu dünya adın asğı yok” KB-3797

bol-ma-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+su+n

“ajunka elig bolmasun ol kişi
tili yalğan erse kılınıcı buşı” KB-5074

1.9.2.5. İstek-Emir/Öneri

-Ø

söz+le-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“til asğı telim bar yası ma öküş/ara ögdilir til ara min söküş
kalı mundağ erse bilip sözle söz/sözün bolsu közsüz karağuka köz” KB-178

kıl-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“cefâcı bu dünyâ cefâ kıl anar
cefâ kılsa ötrü yaraşur sañar” KB-3088

oķı-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+su+Ø

“ilig me bitisü öz elgin bitig
oķısu ilig yarlığın ol tetig” KB-3178

tut-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“nece me kiçig erse düşmân saña

anı sen uluğ tut ay ersig toña” KB-3398

bil-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“sen ök bil negü kılgu erse kiñeş
tileme meniñdin bu işke kiñeş” KB-3497*

1.9.2.6. İstek-Emir/Rica

-Ø

ay-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“negü ol munıñ ma'nisi ay maña
bileyin uqayın büteyin saña “KB-729*

kıl-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“mini birle turgıl maña kıl basut
çığaylığ yülegil neñin eđgü tut” KB-3261*

ıd-ma-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“okıtçı mini ıdtı emdi saña
mini yalñuz ıdma ay ersig toña” KB-3470*

ay-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+ğıl

*“beğük işturur kör bu işler maña
neteg kılgu ayğıl kiñeş bir muña” KB-3475*

tegür-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+gil

*“eşittim köñülke sığurdum anı
katığlan tilekke tegürgil mini” KB-3860*

1.9.2.7. İstek-Emir/Tavsiye

-Ø

bil-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“biligni beđük bil ukušnı uluđ
bu iki beğütür öğürmiş kuluğ” KB-152*

kötür-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+gil

*“tünek ol bu dünya kötürgil köñül
eğiz ordu il qol sen amrul amul” KB-3084*

tut-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+gil

*“bilig işke tutğıl taqı til köni
taqı öğrenütür usanma bu küñ” KB-3169*

kıl-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+gil

*“berü kel uluğ kendte kılğıl tapuğ
kamuğ eğgülikke açılsu qapuğ” KB-3236*

katıl-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kişi asğı bolsa kişike katıl
kişike tusulmaq kişi asğı bil” KB-3406*

1.9.2.8. İstek-Emir/Telkin

-Ø

tök-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“baqa kördüm erse yinik boldı yük
özüm aydı sözle sözüñ barı tök” KB-195*

kıl-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“şükür kıl bayātka tapuğ kıl sevin
erej kıl bir anca sen inçin avın” KB-3114*

kıl-ma-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+su+Ø

*“meniñ emgerimke ilig altunı
ağır kılmasu köñli tutsu köni” KB-3139*

ay-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kalı tegdi erse saña küç basınç
berü kel maña ay bu qağgu saķınç” KB-3206*

söz+le-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“açukluğ maña ay tilekiñ ne ol
negü qolğu erse aç a sözle kal” KB-3453*

1.9.2.9. İstek-Emir/Tembih

-Ø

küven-me-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“tapuğ ta ’ātim tip küvenme öküş
tapuğ kıl bayātka tapuğluğ küsüş” KB-3255*

usan-ma-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kiçig düşmanım tip usanma öziün
nelük qorkayın tip küvenme söziün” KB-3401*

bol-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yağın boldı erse usal bolmağıl
yağıka yağı bol tüzünke tüzün” KB-3402*

tusu+l-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kişike tusulmaz kişi ol ölüğ
tusulğul ölüğ bolma ersig külüg “KB-3408*

tiril-me-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kişisiz tirilme kişiler ara
kişi ‘aybı körme özüñni köre” KB-3505*

1.9.2.10. İstek-Emir/Temenni

-Ø

bir-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+sü+Ø

*“neteg kim sevindi seniñdin köñül
bayāt birsü andağ sevinç ay oğul”KB-3066*

kel-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+sü+Ø

*“erejlensü ilig tuçı inçrünü
tilek arzū kelsü özi tınçrunu” KB-3138*

teg-ür-me-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+sü+Ø

*“üçünçi yağı yek bu din oğrısı
tegürmesü teñri bularnıñ yası” KB-3590*

küdez-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+sü+Ø

*“bayātka sığındım özüg bekledim
bu din birle iman küdezsü idim” KB-3741*

1.9.2.11. İstek-Emir/Varsayım

-Ø

bol-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+su-n

“ağırlağı begler özin hem sözün

kerek hindû bolsun kümüş yuluğı ” KB-5000

1.9.2.12. İstek-Emir/Yeterlik

-Ø

ay-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+su+n

*“yana aydı ilig uķıldı bu söz
taķı bir sözüm bar anı aysun öz” KB-1017*

tusu+l-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+su+Ø

*“ķalı il işiñe tusulsu tilese
tusulģu yiri yok söz aydım kese” KB-3803*

bir-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+sü+n

*“ilig me yana bir bitig birsüni
oķısun bitig ol maņa bütsüni” KB-3887*

bil-me-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+sü+Ø

*“berü kel uluş kend içinde tiril
sini bilmesü ģalk ģatılģıl ģarıl” KB-3922*

ķısur-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ķılınç it yarıķ özünñi küdez
köñül til köni tut ķısurģıl sözünñ” KB-4052*

1.9.3. İstek-Gereklik

-GU

söz+le-me-gü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“nece sözlemegü nece sözlegü
negü tir biliglig uķuşluğ büğü” KB-997*

ög+ret-Ø-gü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“oğul kızka öğretgü erdem bilig
bu erdem bile bolsu kılkı silig” KB-1228*

kiñeş-me-gü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“öz asğı tilerke kiñeşmegü söz
saña asğı bolmaz ayā kutluğ öz” KB-3492*

okı-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“muñar meñzer emdi bu beyt ay büğü
oқығu munı ötrü işke baғu” KB-3506*

tut-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ayıt söz olarkā yime bütme terk
biligli bayāt ol munı tutғu berk” KB-4390*

-sA

bil-Ø-se+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bağırsaq bütün çın kılınçı köni
tili köñli bolsa bilse munı” KB-424*

içür-Ø-se+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“er ol er bolur kör miñ arzū bulup/añar yüz evürse eren teg bolup
yitürse içürse çıғayқа ülep/bayātқа tapuғ kılса көñlin ulap” KB-3445*

tutun-Ø-sa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kalı üstese elgi arzū öze
özini tutunsa köñül til tüze” KB-3447*

kıl-Ø-sa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kişi himmeti bolsa mundağ kerek
bayāt tapğı kılsa urunsa yürek” KB-3751*

bol-Ø-sa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kiçig bolsa imin uluğ şerridin
selāmet bolunsa umup hayrındın” KB-5062*

-A

tut-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*ödiñe küdezgü işig ivmegü/kamuğ iş ödiñde bolur ay bügü
eşıtti bu aytoldı barça sözüg/ayur sermeyin men tutayın özüg” KB-558*

suv+sat-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“yidim içtim uğ teg yorıdım yava
açıp suvsatayın munı men ive” KB-5704*

argur-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“öküş arzū ni’met yiyü semridi
bu kün argurayın yetildi ödi” KB-5705*

it-Ø-e+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“hasım kıldı özke kalın köp kişig
sevinçlig kılayın iteyin işig” KB-5707*

kıl-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“ölüm tutmaz erken kılayın tapuğ
ölüm tutsa kalğay tapuğlar kuruğ” KB-5712*

1.9.4. İstek-Heves

-sa

baş+la-Ø-sa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“özi itti tüzdi kör il kün işi/tağı ma tiler erdi ödrüm kişi
öziñe basut kılsa iş başlasa/özi tınsa anca ol iş işlese” KB-419*

bul-Ø-sa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+lar

*“saña az öküş neñ törü kılsalar
yanut kılğı ötrü sevinç bulsalar” KB-4432*

bar-Ø-sa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kişi körse ögse sini alqayu
atıñ barsa ilde vefalıg tiyü” KB-5786*

1.9.5. İstek-İktidâr/İhtimâl-İmkân

-A

ay-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“yañılmaz kişi kim ayu bir maña
yañılmış tümen miñ ayayın saña” KB-198*

ög-Ø-e+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yi+n

*“tözü yalñuk oğlı sever edğüni
bu edğü kayu ol ögeyin anı” KB-3270*

bil-Ø-e+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yi+n

*“negü ol nelük munça emger özüñ
maña belgülig ay bileyin sözün” KB-3333*

bar-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“iki öz körüşmek tilese küsep
mañar kelme sen men barayın tilep” KB-3698*

bir-Ø-e+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yi+n

*“bitidiñ bitigke yanutı bitig
maña bir bireyin ay bilge tetig” KB-3822*

1.9.6. İstek-İstidât

-GAy

küdez-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bayātka tutuzdum sini men katıg
tilese küdezgey yitürgey tatıg” KB-1275*

tapnu-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+men+Ø

*“neteg tapnuğay men bu ol çın sözüm
ayā meñü muñsuz bu muñluğ özüm” KB-3055*

bar-Ø-u+Ø-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bu hālīg körürde meniñ bu közüm
negü teg baruğay saña bu özüm” KB-3789*

tusu+l-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“negüke tusulğay saña bu özüm
özünke özün ök tusul tut sözüm” KB-3792*

-sA

ķıl-Ø-u+bir-Ø-se+Ø+Ø+Ø+er-Ø-di+Ø+Ø

*“ķılu birse erdi meniñ işlerim
körü barsa erdi içim taşlarım” KB-425*

tut-Ø-sa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“irig sözke yumşak yanut ķılsa öz
açıg sözleseler süçig tutsa söz” KB-3426*

kiter-Ø-se+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“köñülde kiterse kör öç keklerin
tilinde yorıtsa köñülde barın” KB-3428*

bekle-Ø-se+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“özinde uluğka tapuğ kılssa öz
tilin beklese keç katıg tutsa söz” KB-4041*

ay-Ø-u+bir-Ø-se+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ögelik tegir erse öglengü ol
yañılsa begi bu ayu birse yol” KB-4141*

1.9.7. İstek- Niyet,Vaad

Bu fonksiyon tamlananın nitelendiği fiili gerçekleştirme niyetinde olduğunu ve bunu gerçekleştirmek için umut verdiğini gösterir.

-GA

kıl-Ø-ğa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+men+Ø

*“saña men kerekin bağa turğamen
kamuğ işleriñni seve kılğamen” KB-541*

katıg+lan-Ø-ğa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+men+Ø

*“özümdin yana oğ katıglangamen
bu arzū tilekin tükel kılğamen” KB-4956*

kel-Ø-ge+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+men+Ø

*“yori bargıl emdi sen evde küdez
saña kalgemen anda yatma sen” KB-5005*

1.9.8. İstek-Rica

-se

ötün-Ø-se+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“tilek bu iligke tapınsa özüim
yarağ körse hācib ötünse sözüm” KB-529*

1.9.9. İstek-Teklif

Bu fonksiyonda tamlanan hareketi yapmak istemekte ve karşısındakine de bunu birlikte yapmak için teklifte bulunmaktadır.

-All

bar-Ø-alı+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+m+Ø

*“baralım timekte adın yok sözüm
neteg ayğa barma tiyü bu özüm” KB-3489*

kör-Ø-eli+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+m+Ø

*“küdelim körelim yime ay ağı
negü ol ahır hāl öd ödleğ tağı” KB-4924*

kir-Ø-eli+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+m+Ø

*“yori kel kirelim mağa ay sözüñ
nelük evre keldi yana bu özüñ” KB-4975⁶*

1.9.10. İstek-Temenni

-ge

⁶ Son iki örnek Ercilasun’a (2014: 187) göre emir ekidir. Ancak burada emir değil istek anlamı dikkat çekiyor.

bir-Ø-ge+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“özünke muyan ol maña edgü at
ikigü ajun birge erklig bayāt” KB-3262*

bir-Ø-ge+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“olardın tileme tavarın yanut
yanutı bayāt birge edgü konut” KB-4471*

bir-Ø-ge+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bolu birdi eren kelü birdi kut
negü kolsa arzū kelü birge büt” KB-4863*

-a

bol-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“neçe satğağ erse bu edgü kişi
tapı men bolayın edgü işi” KB-924*

bul-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“sevincin tiriglik bulayın tise
kişig tepsemegil katıgılan usa” KB-4276*

bul-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“ağırlık bulayın tise sen özün
ağırla kişig sen ay kılkı tüzün” KB-4281*

bol-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“tükel bay bolayın tise belgülüg
barıña tapı bol kötürdün ülüg” KB-4282*

al-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

“kim evlik alayın tise törtte taş

ağın almaz evlik ayā erde baş” KB-4486

1.9.11. İstek-Yetkinlik

-e

öt-Ø-e+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yi+n

*“maņa küç bir emdi öteyin haķın
sevinsü maņa bolsu köñli yaķın” KB-3060*

bit-Ø-e+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yi+n

*“ilig aydı emdi bu erse yarağ
biteyin bitigim aņar bolsu ağ” KB-3185*

bir-Ø-e+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yi+n

*“saņa men bireyin törü küç bile
bu yirde tirilgil sevincin küle” KB-3207*

bil-Ø-e+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yi+n

*“sever sevmegin sen bileyin tise
sevügrek neņin ķol uķulğay basa” KB-4210*

1.10. Olgu

“Olgunun, gerçekteleşmiş fiillerin içinde bulunulan süreçte devam eden tesirleriyle ilgili bir durumun vurgulaması neticesinde ortaya çıkan bir fonksiyon olduğu görölmüşür.”
(Topçu, 2011: 122)

-ğu

ķut+ad-Ø-ğu+bil-ig+Ø

“*turanlığlar kıtadğu bilig tip aymışlar*” KB-A3B2-22

toğ-Ø-ğu+aş+Ø

“*tirigke bu neñdin keçiş yok kıadaş
egin bütgü hem kıarın toğğu aş*” KB-3665

kı1-Ø-ğu+söz+Ø

“*iki gün ajunluk asıg kıılğu söz
bu erdi munuķı ayu birdi öz*” KB-5603

1.10.1. Olgu-Âdet

-IGII (tamlananı görev kategorisinde)

bol-Ø-uğlı+Ø+Ø

“*ayā kıul boluğlı uķuşluğ oduğ
usal bolma saklan toķığay yoğuğ*” KB-3661

toğ-Ø-uğlı+Ø+Ø

“*açığlı tođuğlıķa kıılma tapuğ
negüke kıılır sen tapuğķa butuğ*” KB-3753

bir-Ø-igli+Ø+Ø

“*tilin sözle yumşak negü kıolsa bir
birigli alır kör anıñ asğı yir*” KB-4331

oķı-Ø-ğlı+Ø+Ø

“*bu aşķa oķığlı bolur tört kıutu
barığlı yime tört bolur ay botu*” KB-4663

toğ-Ø-uğlı+Ø+Ø

“*ķalır dünya ahır toğuşlı ölür
isiz eğğü erse kör atı ķalır*” KB-5255

-IGII (tamlananı anlam kategorisinde)

köç-Ø-ügli+kişi+Ø

*“yoriglı kişi yolda itmez evin
köçügli kişi evde qodmaz nenin” KB-3560*

tanı-Ø-ıgli+kişi+Ø

*“tanıgli kişike tanuq ol bitig
tanuq bolsa hile yorımaz itig” KB-3892*

kel-Ø-igli+kaşa+Ø

*“keligli kaşaı ayur ay tüzüm
kaşın tügme aşnu eşitgil sözüm” KB-4977*

-Daçı (tamlananı görev kategorisinde)

tirig+Ø+Ø bol-Ø-daçı+Ø+Ø

*“usal bolmağıl ay tirig boldaçı
tirig bolduñ erse özün öldeçi” KB-1066*

qop-Ø-taçı+Ø+Ø

*“ağırlıq tilese özünke tuçı
ağırla kişig sen ayā qoptaçı” KB-4150*

tañ+la-Ø-daçı+Ø+Ø

*“ajun barça bütrü tükel artadı
körüp tañladaçu qanı bir muni” KB-6480*

-DAÇI (tamlananı anlam kategorisinde)

qol-Ø-daçı+er+Ø

*“ay himmet idisi ajun kol talu
talı koldaçı er kutı top talu” KB-3086*

yügür-Ø-deçi+kul+Ø

*“taşirtın negü tuşsa yañluk yazuk
munu men yügürdeçi kul men anuk” KB-3115*

-z

yügür-me-z+Ø+Ø

*“karın toğsa avka yügürmez bolur
idisi tilekinçe barmazturur” KB-3602*

1.10.2. Olgu-Bildirme

-dIK (tamlananı görev kategorisinde)

bol-Ø-duğ+Ø+Ø+ı

*“ay ol bu kitābkā kabul bolduķı
bu türkler tilinde ‘aceb kördüki KB-33(B)*

kel-me-dük+Ø+Ø

*“bu sözni eşit ay maña kelmedük
negü tir arıģ bilge bağı beğük” KB-3925*

teg-me-dük+Ø+Ø

*“usa ev kıızı al elig tegmedük
seniñde ağın er yüzün körmedük” KB-4477*

-dIK (tamlananı anlam kategorisinde)

bul-ma-duğ+er+Ø

*“bu küt bulmaduk er kalı bulsa küt
baru kılkı artar kılur ilke yut” KB-5757*

1.10.3. Olgu-Oluş

-IG (tamlananı görev kategorisinde)

bış-Ø-1ğ+Ø+Ø

*“bolur ötrü işler bütün hem bışığ
biliglig kişiler bışığ yir aşığ” KB-33(D)*

sakın-Ø-uk+Ø+Ø

*“kamuğ erdemi bar sakınuk oduğ
kayu işke tegse boğur tü boğur” KB-3146*

bulğan-Ø-uk+Ø+Ø

*“ay ilig er attın saña çäre yok
er at birle begler süzer bulğanuk” KB-5512*

bulğan-Ø-uk+Ø+Ø

*“tuman toz arıdı açıldı tanuk
tüzüldi süzüldi kamuğ bulğanuk” KB-5951*

-uk (tamlananı anlam kategorisinde)

bulğan-Ø-uk+iş+Ø

*“neçe bulğanuk işke tegse süzer
neçe ters tüğün erse baksa yazar” KB-1856*

sakın-Ø-uk+kişi+Ø

“negü tir eşitgil sakınuk kişi

havā birle bolmaz bütün din işi” KB-3343

1.10.4. Olgu-Tespit/Rivâyet-Diğerlerinden Ayırma

-dük

kör-me-dük+Ø+Ø

*“kişi körmedük bolsa altun kümüş
körüp bulsa kılkı kılur miñ söküş” KB-5753*

1.11. Rivâyet⁷

Rivayet sıfat fiili aktarma verir. Kutadgu Bilig’de olgu, tasvir gibi alt fonksiyonlarına rastladık.

-DI

teg-Ø-di+Ø+Ø+Ø+er-Ø-se

*“bu kitāb qayū pādīshāhka qayū iklimka tegdi erse gayet uzluqındın nihāyettin keçe
körklüglükündin ol illerniñ hākimleri ‘ālimleri qabūl qalıp tegme biri bir türlüg at laqab
urdılar” KB-16(A)*

söz+le-Ø-di+Ø+Ø+er-Ø-se

*“bitig ıdtı ilig öz elgin bitip
negü sözledi erse körgil okıp” KB-3471*

bir-Ø-di+Ø+Ø+Ø+er-Ø-se

*“yayığ dünya irsel qutı evrülür
negü birdi erse yana terk alır” KB-3533*

⁷ Rivâyet sıfat fiili geçmiş zaman ekiyle karıştırılmamalıdır. Sıfat fiil tamlanan alır. Ekleşmesi bu şekildedir. Örneklerden görebileceğiniz üzere rivâyet sıfat fiili bir bitimlilik vermez. Bu sıfat fiil geçmişte gerçekleşen durumun rivâyet edilmesiyle tamlananı niteler.

keç-Ø-ti+Ø+Ø+Ø+er-Ø-se

*“keçürmiş tiriglik bu kün boldı tüş
neteg keçti erse yanut kelge tuş” KB-6256*

-duk

bul-ma-duk+Ø+Ø

*“elig bulmaduk bulsa ilke elig
uzatur buđunķa elig hem tilig” KB-5758*

-mİş

kılın-Ø-mış+Ø+Ø+Ø+tur-Ø-ur+Ø+Ø

“māçīn ‘ulemālarının eş’ārları birle āreste kılınmışturur” KB-10(A)

kel-Ø-miş+Ø+Ø

*“maņa kelmişinde berü men bu kün
tapuğdın kesildim baķa kör ögün” KB-3364*

ata-Ø-mış+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“okımış ilig emdi kelgil tiyü
ķamuğ edğülükni atamış sayu” KB-3474*

yağ-Ø-mış+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“et öz bir yağı ol içi sarp yağı
ķamuğ yağmış tuzakı ağı” KB-3637*

kıl-Ø-mış+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yime va’de kılmiş öküş edğülük
ağırlık açığlar yigü kedğülük” KB-3734*

1.11.1. Rivâyet-Diğerlerinden Ayırma

-miş (tamlananı görev kategorisinde)

tile-Ø-miş+Ø+Ø

*“yarattı kalın barça sansız kuluğ
tilemişke birdi ağırlık kamuğ” KB-3722*

-miş (tamlananı anlam kategorisinde)

toğ-Ø-miş+il+Ø

*“bu toğmuş ilindin çıkıp barganı
kitābnı koşupan tükel kılğanı” KB-58(B)*

keçür-Ø-miş+kün+Ø

*“yava kıldın erse keçürmiş küniñ
yava kılma emdi keligli tünüñ” KB-3787*

kıl-Ø-miş+öd+Ø

*“meniñde basa sen bütürgil sözüñ
umınç kılmuş öñte yetürgil özüñ” KB-5009*

bütül-Ø-miş+kişi+Ø

*“bütülmüş kişiye ayıtğu sözüğ
bütülmüş kişi aysa tutğu sözüğ” KB-5621*

1.11.2. Rivâyet-Olgı

-dük

eşit-me-dük+Ø+Ø

*“eşitmiş sözüğ sen eşitmedük it
közün körmişin sen körünmedük it” KB-4062*

-mİş (tamlananı görev kategorisinde)

kıl-Ø-mış+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“beliñlep oğundı kötürdi başın
kara zengi kılmuş yüzini ıñın” KB-3286*

yumıt-Ø-mış+Ø+lar+ıñ+Ø

*“buzulğuturur bu itilmişleriñ
saçılğuturur bu yumıtmışlarıñ” KB-3555*

tile-Ø-mış+Ø+Ø

*“negü kolsa kolmış tilekin bulur
negüg bol tise ol tilemiş bolur” KB-3901*

yıra-Ø-mış+Ø+Ø+Ø+tur-Ø-ur+Ø+Ø

*“kişide yıramışturur bu özüm
törü yok toķu ne kılķım sözüm” KB-4002*

bil-Ø-mış+Ø+Ø

*“bu erdi ay ilig meniñ bilmişim
saña sözledim men negü uķmışım” KB-5391*

-mİş (tamlananı anlam kategorisinde)

tiril-Ø-mış+neñ+Ø

*“yana saçlur andın tirilmiş neñi
söki teg bolur yandru kılķı yañı” KB-738*

kötür-Ø-mış+baş+Ø

*“ķalı barsa iltür bu keldürmişin
yağız yirke ildrür kötürmiş başın” KB-3081*

ķatıl-Ø-mış+kişi+Ø

*“bu dünyā işiñe katılmış kişi
kılumaz tapuğ birle ‘uqbi işi” KB-3340*

toğ-Ø-mış+er+Ø

*“yalıñ toğmış er kör yalıñ bargu ol
nelük dünyā tirmek yana qoğgu ol” KB-3528*

keçür-Ø-mış+tirig+lik+Ø

*“keçürmiş tiriglik barır kelgüsüz
neçe ol bu qalmış yime belgüsüz” KB-3630*

söz+le-Ø-mış+söz+Ø

*“ayur men bitidim tilekim sözüm
tilin sözlemiş söz eşittiñ tüzüm” KB-3812*

1.11.3. Rivâyet-Tasvir

-mİş (tamlananı görev kategorisinde)

yaş+ar-Ø-mış+Ø+Ø

*“üçünci kürüd keldi köksün yorır
qayuka bu baksa yaşarmış qurur” KB-133*

savıl-Ø-mış+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“uğıp bardı azraq oğundı yana
törüdin savılmış bakırsuquna” KB-4888*

qop-Ø-mış+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yana kördi ülker savılmış başı
toğardın qağan qopmış örlep tuşı” KB-4889*

töşen-Ø-mış+Ø+Ø

“qadaşını kördi uzatu yatur

çögesin töşenmiş yiğın yastanur” KB-5974

savul-Ø-mış+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“usı kelmedi turdı baqtı yana
kör ülker savulmuş uçıkmuş tüne” KB-6216

kötür-Ø-mış+Ø+Ø

“toğardın kara kuş kopup örledi
yağı ot kötürmüş teg ot yıldıradı” KB-6219

-mİş (tamlananı görev kategorisinde)

itin-Ø-mış+kelin+Ø

“bezenip bu dünyā özin körkitür
itinmiş kelin teg köñül yilkitür” KB-3540

saçıl-Ø-mış+meñ+Ø

“körünmez teg ol bu tuzakçı saña
bu dünyā neñi ol saçılmış meñe” KB-3564

bezen-Ø-mış+kelin+Ø

“tuzakçı körünmez meñin körkitür
bezenmiş kelin teg köñül yilkitür” KB-3567

öçük-Ø-mış+kömür+Ø

“uğup bardı azrak oğundı yana
öçükmiş kömür teg karañku tüne” KB-3951

1.11.4. Rivâyet-Tespit

-mİş (tamlananı görev kategorisinde)

ay-Ø-mış+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“taķı yaķşı aymış biliglig özi
tügölmiş köñölni yazar beg sözi” KB-3182*

yitür-Ø-miş+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yaķınķa ķadařtın yitürmiş sen öz
uluş kend buğundın evürmiş sen yüz” KB-3203*

bir-Ø-miş+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“oķıdı bitig kiç saķındı uzun
ayur keç bilig birmiş ilig sözün” KB-3473*

körün-Ø-miş+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bu dünyā özin keç sevitmiş saņa
ķamuğ ‘aybı erdem körünmiş saņa” KB-3513*

-miş (tamlananı görev kategorisinde)

yañıl-Ø-miş+tümen+Ø+Ø+miñ+Ø

*“yañılmaz kişi kim ayubir maņa
yañılmiř tümen miñ ayayın saņa” KB-198*

1.11.5. Rivâyet-Yetkinlik

-mİş (tamlananı görev kategorisinde)

bul-Ø-miş+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+ım+Ø

*“yana aydı ilig ay ögdölmişim
bayât fazlı erdi sini bulmışım” KB-3120*

ur-Ø-miş+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ķılınçı köni atı oğğurmiş ol
ķamuğ eğgülükke elig urmiş ol” KB-3147*

kıl-Ø-mış+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*bayāt kılmuş emdi saña edgülik
bilig birmiş erdem ukuş ög ülük” KB-3200*

tüke-Ø-mış+Ø+Ø

*“negü tir eşitgil yağılıg kişi
yağı birle urşu tükemiş yaşı” KB-3400*

yağ-Ø-mış+Ø+Ø

*“negü tir eşitgil kişi edgüsi
bu edgü bile yağmış atı küsi” KB-3429*

-mİş (tamlananı anlam kategorisinde)

sına-Ø-mış+kişi+Ø

*“muñar meñzetür söz sinamış kişi
sinamış kişi bildi il kün işi” KB-245*

tap-la-Ø-mış+iş+Ø

*“neçe iş kişike kiñeşgü kerek
köñül taplamış işni kılgu kerek” KB-3495*

beğüt-Ø-mış+beg+Ø

*“neçe kul beğüse kul atı kul ok
beğütmiş begiñe tapuğçı ol ok” KB-4083*

yetil-Ø-mış+ög+Ø

*“negü tir eşitgil yakşı yağma begi
kamuğ iş içinde yetilmiş ögi” KB-4947*

uğ-Ø-mış+kişi+Ø

*“bu begler baş ol kaçça barsa başı
uğula barır barça uğmış kişi” KB-5202*

1.12. Tahmin

Kutadgu Bilig’de tahmin sıfat fiili istekten sonra en çok alt fonksiyona sahip olan sıfat fiil türüdür.

-GA

bol-ğa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yanut birdi ögdülmiş aydı tilek
tükel bolğa bolsa bayattın yölek” KB-4955*

-GAy

bol-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yime bu kitāb ol idi ök ‘azīz
biligligke bolğay biligdin teñiz” KB-9(B)*

koğ-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“keçer dünyā koğğıl tile ‘uqbini
koğu birmese dünyā koğğay sini” KB-3087*

tepse-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yime tepsegey kör saña teñ tuşuñ
körülmege eğgün tünergey künün” KB-4249*

bil-me-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“sini sevge sindin adın bilmegey
yarağsız ya teñsiz kılık kelmegey” KB-4478*

beğüt-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“beğütgey tilin köñli neñke bolup
kötürgü kerek neñ tilese qolup” KB-4492*

-IGII

bar-Ø-ıǵlı+Ø+Ø

*“barıǵlı barur künde sindin yırar
keligli kelir terk saña öz ular” KB-3557*

kel-Ø-igli+Ø+Ø

*“bu barça uluǵ kün nişānıturur
nişānı körünse keligli kelür” KB-6493*

1.12.1. Tahmin-Endişe

-GA

bol-Ø-ǵa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ǵarīblıǵ yirinde kerek bolǵa neǵ
bu elgim tarusa sarıǵ kılǵa eǵ” KB-477*

kıl-Ø-ǵa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bu şükruǵ kaçan kılǵa özüm yete
munıǵ şükri mindin saña sen öte” KB-3119*

kıl-Ø-ǵa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ikinci cefācı bu dünyāǵ bilip
cefa kıldım aşnu cefa kılǵa tip” KB-3740*

ilt-Ø-ge+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“otunǵa qatılma ay aşı arıǵ
yüzünñün suvın iltge sindin arıǵ” KB-4289*

kıl-Ø-ǵa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“öçeşme bu devlet bile sen yaraş
yaraşmazsa devlet ağı kılğa aş” KB-4299*

-GAy

kıl-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“otuz yıgmışın yandru aldı elig
negü kılğay altmış tegüse elig” KB-368*

ilen-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“sırılğaymu erki ilig altını
ilengeymü erki maña ol köni” KB-3160*

1.12.2. Tahmin-İhtimâl

-DI

toğ-Ø-dı+Ø+Ø+er-Ø-se

*“basa keldi oğlaq könek hem balıq
bular toğdı erse yarudı qalıq” KB-141*

bil-Ø-di+Ø+η+er-Ø-se

*“bilig bildiñ erse tükel öğrenip
anı işlet emdi kör emgek ıdıp” KB-3220*

aç-Ø-tı+Ø+η+er-Ø-se

*“köñül sırrı açma sözün tegmeke
qalı açtıñ erse özün emgeke” KB-4293*

yorı-Ø-ma-dı+Ø+Ø+er-Ø-se

*“satıgçı yorımadı erse kezip
közün kim körür erdi yinçü tizip” KB-4427*

bol-Ø-du+Ø+η+er-Ø-se

*“uluğ bolduη erse kiçig tut köηül
uluğka kiçiglik yaraşur oğul” KB-4532*

-Daçı

bol-Ø-daçı+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“isizlik ucuz ol anı kıldaçı
yavuz iş ucuz ol isiz boldaçı” KB-901*

alk-Ø-taçı+Ø+Ø

*“sini alktaçı bu et öz tatğı ol
et öz kılkı barça saηa katğı ol” KB-5404*

-GA

tur-Ø-ğa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kara borçı boldı neηi boldı yıl
begi borçı bolsa kaçan turğa il” KB-2097*

sök-Ø-ge+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“isiz kılğa atıη öze kargışın
sini sökge yat baz uluğlar başın” KB-3379*

bol-Ø-ğa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“keçürmiş tiriglik saηa bolğa tüş
negü kıldıη erse yanut kelge tuş” KB-3571*

kel-Ø-ge+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“uluğ uluğla küdez hürmeti
saηa kelge devlet uluğluk kutı” KB-4151*

kel-Ø-ge+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yarağsız kişike yorıma yağa
yarağsız saña kelge tutğa yağa” KB-4243*

-GAy

tegür-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“buşar bolsa begler kelip öfkesi
yırak turgıl anda tegürgey yası” KB-781*

tur-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bağırsak yok erse ajunda talu
kişilik kaçan turgay erdi tolu” KB-3130*

bol-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“mini birle bolsa meniñ ol kadaş
kamuğ işke bolğay anıñ bilgi baş” KB-3151*

kel-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“oķı kelse kelgey kalı kelmese
negüke ilengü sözüm tutmasa” KB-3162*

unit-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kalı bolsa isiz ulıtgay sini
özün ölse terkin unitğay sini” KB-3378*

-GU

katıl-Ø-ğu+kişi+ler

*“er atta öñin beg kişisinde taş
katılgu kişiler bu ol ay kadaş” KB-4336*

kel-Ø-gü+iş+Ø

“kara tün içindeturur kelgü iş
yarutur yaruḳ kün ayā eḡgü iş” KB-4925

-IGII

kel-Ø-igli+Ø+Ø+Ø+tur-Ø-ur+Ø+Ø

“barıḡlturur bu ajun terk öḡün
kelıgliturur ol ajun keḡ odun” KB-3556

bar-Ø-ıḡlı+Ø+Ø+Ø+tur-Ø-ur+Ø+Ø

“barıḡlturur bu ajun ḳalḡusuz
özün eḡgülük ḳıl yitip barḡusuz” KB-5254

öl-Ø-üḡli+Ø+Ø+Ø+tur-Ø-ur+Ø+Ø

“keḡıgliturur bu ajun ḳalḡusuz
ölüḡliturur öz küni belḡüsüz” KB-6115

-(A/I)r

küy-Ø-er+Ø+Ø+Ø+er-Ø-di+m+Ø

“azıp yüḡrür erdim ayu birdi yol
küyer erdim otḳa küḡezmese ol” KB-384

sevin-Ø-ür+Ø+Ø+Ø+er-Ø-se

“et öz semrir erse yılan ḳurt anuḳ
özün sevnür erse keḡıgli ḳonuḳ” KB-5844

1.12.2.1. Tahmin-İhtimâl/İmkân

-igli

keḡ-Ø-igli+ḳon-uk+Ø

“kerek oḡlum erse yaḳın ya yaḡuḳ

kerek barķın erse keğigli ķonuk” KB-817

kel-Ø-igli+tün+Ø

*“yava ķıldın erse keçürmiş ķünün
yava ķılma emdi keligli tünün” KB-3787*

1.12.3. Tahmin-İmkân

-deçi

kel-Ø-deçi+Ø+Ø

*“tilekim söz erdi ay bilge bğü
ķiķin keldeķike özüm sözlegü” KB-192*

-GAy

açıl-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bu tört neğ öze sözledim men sözüg
oķısa açılğay yitig ķıl közüğ” KB-358*

söz+le-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ķimi sözlegey sen ķiři bolmasa
ķiřiler arala özün turmasa” KB-3424*

eşün-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ölüglig ķörür sen ölüğ sen tirig
sizik tutma bir ķün eşüngey yirig” KB-3785*

yarut-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“apaņ eğgü tir erse ilig mini
özün eğgü bolsu yarutğay sini” KB-3805*

tegür-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“yana alma tırnak adışma butuñ
uçuzluk tegürgey iletgey kutuñ” KB-4115

-GU

öl-Ø-gü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“tırığ ölgü ahır töşengü yirig
kişi ölse eğgün kör atı tırığ” KB-237⁸

bar-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“yalıñ toğmış er kör yalıñ bargu ol
nelük dünyā tirmek yana ıadğu ol” KB-3528

buzul-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+tur-Ø-ur+Ø+Ø

“buzulğuturur bu itilmişlerin
saçılğuturur bu yumutmışların” KB-3555

yat-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“başıñ kökke tegse beğüklük atın
kirip yatğu arnuñ kara yir ıatın” KB-4820

ayıt-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+tur-Ø-ur+Ø+Ø

“ayutğuturur kör bayat barçanı
kutulğu yiriñ barmu kaçğıl ıanı” KB-5278

1.12.4. Tahmin-İstidât

-ge

⁸ Aynı örnek Ercilasun’a göre (2014: 170) gelecek zaman ekidir. Ancak örneğe baktığımızda ekin bitimlilik vermediğini görüyoruz.

bir-Ø-ge+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ilig altını inç esen bolsunı
bayat birge barça tilek kıolsunı” KB-4957*

1.12.5. Tahmin-Temenni

-taçı

tut-Ø-taçı+Ø+Ø

*“habīb savcı yolu mini yetteçi
ol oķ savcı bolsu elig tuttaçı” KB-388*

1.12.6. Tahmin-Vaad

-GAy

eksü-me-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“tükel sözledim men muña bütse sen
sevinç eksümegey sözüm tutsa sen” KB-1340*

kör-me-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Øler

*“neçe bolmasa halkķa mindin asıg
yime körmegeyler meniñdin yasıg” KB-3352*

tıd-ma-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“maña kelsü tuşsu yana barsu terk
küçün tıdmağay men aña birdim erk” KB-4952*

kes-me-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“umınçım sen ök sen maña ay umınç
umınç kesmegey men saña ay umınç” KB-6515*

1.12.7. Tahmin-Yetkinlik

-GA

ay-Ø-ğa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“baralım timekte adın yok sözüüm
neteg ayğa barma tiyü bu özüüm” KB-3489*

sakın-Ø-ğa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ne edgü bilig birdi bilge öge
biliglig okısa sakınğa öge” KB-4240*

bir-Ø-ge+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kamuğ erdem ögret oğulka tükel
ol erdem bile bu tire birge mal” KB-4508*

kıl-Ø-ğa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kuruğ tumlıg artsa isig öl anut
bu iki anar kılğa evre yanut” KB-4626*

bir-Ø-ge+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“tilese bayāt birge yarı basut
maña örtlür erse anı sen yarut” KB-5935*

-GAy

yori-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“begi edgü bolsa yorıkı köni
taķı artuķ edgü yoriğay kılı” KB-2114*

tegür-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kadaşını ıdtım bu ögdülmişig
sözümni tegürgey ukup bilmişig” KB-3202*

küdez-Ø-ü+Ø-me-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“mini bir bayātım küdezmişi teg
küdezmegey sen ayā aşlı beg” KB-3764*

kıl-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kalı iş küdügdin tir erse maña
miñ er işi kılğay kadaşım saña” KB-3804*

bay+ut-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“tilek baylık erse tire berge neñ
bayutğay sini ol kızıl bolğa eñ” KB-4499*

-GU

sakın-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“negüke inanıp sakıngu uzun
negüke süçinip avıngu özün” KB-3783*

toğur-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“karın toğğuça yi kamuğ yim içim
kerek arpa yür tut toğurğu açım” KB-4769*

kıl-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“nelük boldı ‘āciz özüñ ay ilig
kamuğ edgü kılğu küçün bar elig” KB-5476*

tegür-Ø-gü+Ø+Ø

*“ay ilig bu ol bu kutuñ belgülüg
saña iki ajun tegürgü ülüg” KB-5586*

1.13. Tavsiye

-ğu

ol-ma-ğu +Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“özün bolsa hācib orunç almağu
çıgay tul yetimler sözün tınlağu” KB-4144*

arı+t-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“köni yol tutayın tise yinçkelig
boguzuğ arıtğu ay kılkı silig” KB-4407*

1.13.1. Tavsiye-Gereklik

-GU

kıl-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bayātka süküür kılğu emdi öküş
buğunka törü kılğu edğü ülüş” KB-1686*

tut-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bağırsak kuluğ bulsa begler tilep
anı tutğu altun kümüşke qalap” KB-3127*

bar-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kayuda çavıksa köni beg atı
aňar bargu andın bulur er qutı” KB-3462*

tıñ+la-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ıdı yaqşı aymış biliglig bögü
biliglig bögüler sözün tınlağu” KB-3594*

kes-me-gü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yazukum öküş tip umınç kesmegü
tapuğka inanıp tapuğ yasmağu” KB-3674*

1.14. Telkin

-GU

kiz+le-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“tapuğ kılğu halktın anı kızlegü
öküş tã'at erse anı azlağu” KB-3231

büt-ür-Ø-gü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“bışıglığ tilese bışurğu sözüğ
bütünlük tilese bütürgü özüğ” KB-4036

1.15. Tembih

1.15.1. Tembih-İhtâr

-ğu

bol-ma-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“ay tegme kişike kitâb birmegü
apan dostuñ erse imin bolmağu” KB-21(B)

tut-ma-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“biligsizni artuğ yakın tutmağu
yakın tutsa şeksiz kılur kılmağu” KB-4450

kıl-ma-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“ayā tüp tilegli beğüklük bile
ucuz kılmağu öz beğük tüp bile” KB-4495

ay-ma-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“tüşüg yörmegü öz köñülçe körüp

yime aymaḡu tegme erke turup” KB-5998

sak+la-Ø-ḡu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“tiken ol ukuşluḡka dünyā tolu
adaḡ ursa yirke kirür saklaḡu” KB-6383*

1.15.2. Tembih-Tavsiye

-ḡü

bir-me-ḡü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kitāb ḡadrini me biliglig bilir
ukuşsuz kişidin adın ne kelir*

*ay tegme kişike kitāb birmegü
apan dostuḡ erse imin bolmaḡu” KB-21(B)*

1.16. Yatkinlık, Uygunluk

-deçi

öl-Ø-deçi+Ø+Ø

*“nelük arsıkar ayā öldeçi
özün iki künlük konuḡ boldaçi” KB-3529*

1.17. Yetkinlik

Bu sıfat fiil fonksiyonu tamlananın nitelendiḡi eylemi gerçekleştirmesine yetkin olduğunu gösterir. Kutadgu Bilig’de beceri ve elverirlik alt fonksiyonlarına rastladık.

-DAÇI (tamlananı görev kategorisinde)

söz+le-Ø-deçi+Ø+Ø

*“sözüg sözledeçi azar hem yazar
uğuşlu eşitse onarur tüzer” KB-205*

bil-Ø-deçi+Ø+Ø

*“siziksiz ölür kör tirig boldaçı
kayu kün ölürüg yok ol bildeçi” KB-3621*

yarut-Ø-taçı+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“taķı bir kutu bilge ‘ālimler ol
olar ‘ilmi halkķa yaruttaçı yol” KB-4341*

bil-Ø-deçi+Ø+Ø

*“meķer bir bayāt ol tükel muşsuzun
muğuş bildeçi ol bağırsak tüzün” KB-4777*

kit-er-Ø-deçi+Ø+Ø

*“negü tir eşitgil biliglig sözi
bilig ol kiterdeçi köñül tozi” KB-5980*

-dAçI (tamlananı anlam kategorisinde)

bil-Ø-deçi+er+Ø

*“bilip sözledeçi kişi bar öküş
anı bildeçi er maņa keç küsüş” KB-207*

bul-Ø-daçı+er+Ø

*“mini buldaçı er tutup beklese
kaçumaz men andın söz aydım kese” KB-700*

-GUçI (tamlananı görev kategorisinde)

tut-Ø-ğuçı+Ø+Ø

*“uķuş birle tuttı ajun tutġuķı
bilig birle bastı buķun baŗġuķı” KB-218*

bir-Ø-ġuķı+Ø+Ø

*“negü tir eşitgil bilig birġuķı
bilig birle řā’at tapuġ kılġuķı” KB-3222*

ay-Ø-ġuķı+Ø+Ø

*“negü tir eşitgil bu beyt ayġuķı
taŗı köre mā’nī baķa kör içi” KB-3360*

bildür-Ø-ġuķı+Ø+Ø

*“yaġı ol erig yatsa oġġurġuķı
münin erdemın ilke bildürġuķı” KB-3413*

ķıl-Ø-ġuķı+Ø+Ø

*“ķapuġķı tıķumaz ya yol ķılġuķı
tegürmez maķa bir küvez kür küķi” KB-3768*

-GUĤI (tamlananı anlam kategorisinde)

em+le-Ø-ġuķı+ķam+Ø

*“ķamuġ igke ot ol emi belġülüġ
ol ig emlegüķi ķamı belġülüġ” KB-3873*

tut-Ø-ġuķı+er+Ø

*“ajun tutġuķı er uķuşluġ kerek
buķun basġuķıķa kerek keķ yürek” KB-4013*

tut-Ø-ġuķı+er+Ø

*“biligsizke yakma özüñni tutun
özin tutġuķı er tirildi ķutun” KB-4452*

söz+le-Ø-güçi+kişi+ler

*“sini sözlegüçi kişiler maña
yağı teg ol ay bilgi kiñe” KB-5882*

-dük

er-Ø-dük+Ø+Ø+ün+Ø

*“sini erdükün teg ögümez özüm
sini senmet öggil kesildi sözüm” KB-33*

1.17.1. Yetkinlik-Beceri

-GU

tut-Ø-gü+el+Ø

*“sözüm sözledim men bitidim bitig
sunup iki ajunni tutgu elig” KB-351*

tegür-Ø-gü+el+Ø

*“bir ök türlüg ermez bu işke bilig
büte türlüg iş bar tegürgü elig” KB-5723*

1.17.2. Yetkinlik-Elverirlik

“Bu, telaffuz edilen veya görev kategorisindeki bir tamlananın nitelendiği fiili bakımından yetkinlik gösterdiği ya da o fiilin gerçekleşmesine imkân verebilmesiyle ilgili bir fonksiyon sınıfıdır.” (Topçu, 2011: 155)

-Gay (tamlananı görev kategorisinde)

bul-Ø-gay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“törü kılsa ilke köni bolsa beg
tilek arzū bulğay bu kılsa kalı” KB-822*

bol-ma-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“biliglig tise bolmağay ol erig
havası uğu kılsa barça işig” KB-3641*

yet-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“boğuzka eginke barım yetgey ök
nerek anda naru maña bolğa yük” KB-3742*

açıl-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kişi aşlı bilmek tilese özün
kılınçında körgil açılğay sözün” KB-4285*

üdre-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“oñ elgin bile sun bayat atı ay
yigü üdregey hem özün bolğa bay” KB-4597*

-gey (tamlananı anlam kategorisinde)

yetil-Ø-gey+el+Ø

*“yanut birdi ögdülmiş aydı ilig
esen bolsu işke yetilgey elig” KB-3137*

-GU

tusul-Ø-ğu+uğuş+Ø

*“tusulmak üçün ünder erse ilig
meniñde tusulğu uğuş yok bilig” KB-3802*

kıl-Ø-ğu+yır+Ø

“özünde uluğka tilin özneme

cevāb kılgu yirde irig sözleme” KB-4303

öt-Ø-gü+yol+Ø

“tiriglik uçuktu yağudı ölüm
ölümke itig yok ya ötgü yolum” KB-5638

tusul-Ø-ğu+öd+Ø

“tusulğu öğinde sen andın kaçıp
öñin tursa sen kalğa köñli açıp” KB-5784

tayan-Ø-ğu+kişi+Ø

“vefa kitti haқта cefa urdı iz
ınanğu tayanğu kişi boldı kız” KB-6467

-imlig

keç-Ø-imlig+Ø+Ø+Ø+tur-Ø-ur+Ø+Ø

“ay ilig bu dünyā keçimligturur
tiriglik küniñe tüker alkınur” KB-3782

-ImsIz (tamlananı görev kategorisinde)

teg-Ø-imsiz+Ø+Ø

“tegimsiz tapuğ birle törke tegir
yarağsız yaransa kör ilke tegir” KB-614

toğ-Ø-umsuz+Ø+Ø

“toğumsuz bolur ol közi suқ kişi
közi suққа yetmez bu dünyā aşı” KB-2001

ser-Ø-imsiz+Ø+Ø

“közi suқ serimsiz usayuқ özün
meñin tattıñ erse ađaқ berkitür” KB-3568

-imsiz (tamlananı anlam kategorisinde)

teg-Ø-imsiz+kişi+Ø

*“ıdı yakşı ukuşluğ büğü
tegimsiz kişike bu kıur birmegü” KB-4074*

-(A/I)r

kör-Ø-ür+köz+Ø

*“ajun türtti yüzke kömür teg boğu
körür köz yumuldu uğudi oğuğ” KB-3837*

tusul-Ø-ur+kişi+Ø

*“kapuğda kalın baş yumıttı yorır
tusulur kişi yok maña ay bilir” KB-5097*

keç-Ø-er+dünyā+Ø

*“keçer dünyā keçti tüpi yıl keçer teg
keçer dünyāka öz usalın basıttım” KB-6554*

-z

körün-me-z+öl-üm+Ø

*“busuğdaturur bu körünmez ölüm
çıka tuşsa hergiz unıtmaz yolum” KB-5414*

1.17.2.1. Yetkinlik-Elverirlik/Diğerlerinden Ayırma

-ar

uç-Ø-ar+kuş+Ø

*“neçe kuşka avka avındım sevindim
uçar kuş teg arkun ağımda kürettim” KB-6536*

-z

bol-ma-z+iş+Ø

*“yağıda asıg yok yetürgil bilig
asıg bolmaz işke tegürme elig” KB-4231*

1.17.2.2. Yetkinlik-Elverirlik/Olgu

-z (tamlananı görev kategorisinde)

kamı-t-ma-z+Ø+Ø

*“kamuğ üç adaqlıg emitmez bolur
üçegüturur tüz kamıtmaz bolur” KB-802*

bul-ma-z+Ø+Ø+Ø+tur-Ø-ur+Ø+Ø

*“tilep bulmasa barça zāhid bolur
şabırda adın hile bulmazturur” KB-3443*

eşit-me-z+Ø+Ø

*“telim sözni eştip eşitmez itin
közün körmişini yitürgil katın” KB-4102*

bar-ma-z+Ø+Ø

*“tağı bir kişi aşka barmaz bolup
kişig me eviñe oqımaz körüp” KB-4667*

-z (tamlananı anlam kategorisinde)

körün-me-z+yağı+Ø

*“et öz arzu sürgen tapuğka tezig
körünmez yağıka bu birmez kezig” KB-3628*

tap+la-ma-z+kişi+Ø

*“köñül taplamadı bu iştin kaçar
köñül taplamaz işke yaksa hañar” KB-3686*

1.17.2.3. Yetkinlik-Elverirlik/Sınırlama

-Z

yañıl-ma-z+kişi+Ø

*“yañılmaz kişi kim ayu bir maña
yañılmış miñ ayayın saña “KB-198*

tile-me-z+kişi+Ø

*“yırak tut sevinçin tilemez kişig
sevitme añar birme kılgu işig” KB-5531*

tusul-ma-z+kişi+Ø

*“saña kim tusulur tusulğul añar
tusulmaz kişig kıl özünđe sınar” KB-5538*

2.SIFAT-FİİLLERDE ŞEKİLLER

Bu bölümde Kutadgu Bilig'deki sıfat fiil ekleri ortaklık gösterdikleri üst şekillleri dikkate alınarak sıralanmıştır. Bu şekilllerin hangi fonksiyonlarda kullanıldığı başlıkların altında birer örnek verilerek belirtilmiştir.

2.1. – Ø

istek-emir

aç-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+ğıl

*“il içre negü bar yarağsız yavuz
budun hâli açğıl maña örtme söz” KB-3099*

istek-emir/dikkat çekme

bakın-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yakın bolsa köñlün yırak yir yakın
yakınlık vefâsın köñülke bakın” KB-3705*

istek-emir/ihtâr

sin-ma-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+su+Ø

*“sırınçğa sağışturur bu köñül
ıdı keç küdez sinmasu ay oğul” KB-3394*

istek-emir/imhâl

yaşa-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+ğıl

*“kerek miñ yaşağıl kerek on sekiz
özün ölgü edğü atın qodğıl iz” KB-4818*

istek-emir/intizâr

bol-ma-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+su+n

*“ajunka elig bolmasun ol kişi
tili yalğan erse kılınıcı buşı” KB-5074*

istek-emir/öneri

oқы-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+su+Ø

*“ilig me bitisü öz elgin bitig
okısu ilig yarlığın ol tetig” KB-3178*

istek-emir/rica

kıl-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“mini birle turgıl maña kıl basut
çığaylıg yülegil neñin edgü tut” KB-3261*

istek-emir/tavsiye

tut-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+ğıl

*“bilig işke tutğıl taķı til köni
taķı öğrenütur usanma bu küñ” KB-3169*

istek-emir/telkin

tök-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“baķa kördüm erse yinik boldı yük
özüm aydı sözle sözüñ barı tök” KB-195*

istek-emir/tembih

usan-ma-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kiçig düşmanım tip usanma özüñ
nelük qorqayın tip küvenme sözüñ” KB-3401*

istek-emir/temenni

kel-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+sü+Ø

*“erejlensü ilig tuçı inçrünü
tilek arzū kelsü özi tınçrunu” KB-3138*

istek-emir/varsayım

bol-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+su-n

*“ağırlağı begler özin hem sözün
kerek hindû bolsun kümüş yuluğı” KB-5000*

istek-emir/yeterlik

tusu+l-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+su+Ø

*“kalı il işiñe tusulsu tilese
tusulğu yiri yok söz aydım kese” KB-3803*

2.2. -(y)A

ihtimâl-varsayım

tut-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“tutayın sen aymış sözüğ tıñladım
iligke barıp men tapuğ başladım” KB-3996*

istek-eğilim

kes-O-e-+O+O+O+O-O-O+yi+n

*“mini emgetür til idı ök telim
başım kesmesüni keseyin tilim” KB-166*

istek-gereklik

suv+sat-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+yı+n

*“yidim içtim uğ teg yorıdım yava
açıp suvsatayın muni men ive” KB-5704*

istek-iktidâr/ihtimâl-imkân

ay-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+y₁+n

*“yañılmaz kişi kim ayu bir maña
yañılmış tümen miñ ayayın saña” KB-198*

istek-temenni

bol-Ø-a+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+y₁+n

*“neçe satğag erse bu edgü kişi
tapı men bolayın edgü işi” KB-924*

istek-yetkinlik

bir-Ø-e+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+y₁+n

*“saña men bireyin törü küç bile
bu yirde tirilgil sevincin küle” KB-3207*

2.3. –(y)All

istek-teklif

bar-Ø-alı+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+m+Ø

*“baralım timekte adın yok sözüm
neteg ayğa barma tiyü bu özüm” KB-3498*

2.4. –DAçI

olgu-âdet

bol-Ø-daç₁+Ø+Ø

*“usal bolmağıl ay tirig boldaçı
tirig bolduñ erse özün öldeçi” KB-1066*

tahmin-ihimâl

alk-Ø-taçı+Ø+Ø

*“sini alktaçı bu et öz tatğı ol
et öz kılķı barça saña katğı ol” KB-5404*

tahmin-imkân

kel-Ø-deçi+Ø+Ø

*“tilekim söz erdi ay bilge bğğ
kiğin keldeçike özüm sözlegğ” KB-192*

tahmin-temenni

tut-Ø-taçı+Ø+Ø

*“ħabīb savcı yolu mini yetteçi
ol oķ savcı bolsu elig tuttaçı” KB-388*

yatkınlık-uygunluk

öl-Ø-deçi+Ø+Ø

*“nelük arsızkar ayā öldeçi
özğğ iki künlük konuķ boldaçı” KB-3529*

yetkinlik

yarut-Ø-taçı+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“taķı bir ķutu bilge ‘ālimler ol
olar ‘ilmi ħalkķa yaruttaçı yol” KB-4341*

2.5. –dI

rivâyet

söz+le-Ø-di+Ø+Ø+er-Ø-se

*“bitig ıdtı ilig öz elgin bitip
negü sözledi erse körgil okıp” KB-3471*

tahmin-ihtimâl

aç-Ø-tı+Ø+η+er-Ø-se

*“köñül sırrı açma söziñ tegmeke
kalı açtıñ erse öziñ emgeke” KB-4293*

2.6. –dIk

olgu-bildirme

kel-me-dük+Ø+Ø

*“bu sözni eşit ay maña kelmedük
negü tir atıg bilge bağı beğük” KB-3925*

olgu-tespit/rivâyet-diğerlerinden ayırma

kör-me-dük+Ø+Ø

*“kişi körmedük bolsa altun kümüş
körüp balsa kılkı kılur miñ söküş” KB-5753*

rivâyet

bul-ma-duğ+Ø+Ø

*“elig bulmaduğ balsa ilke elig
uzatur buğunğa elig hem tilig” KB-5758*

rivâyet-olgu

eşit-me-dük+Ø+Ø

*“eşitmiş sözüğ sen eşitmedük it
közün körmişin sen körünmedük it” KB-4062*

yetkinlik

er-Ø-dük+Ø+Ø+ün+Ø

*“sini erdükün teg ögümez özüm
sini senmet öggil kesildi sözüm” KB-33*

2.7. –GA

istek-niyet,vaad

kıl-Ø-ğa+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+men+Ø

*“sağa men kerekin bağa turgamen
kamuğ işleriñni seve kılğamen” KB-541*

istek-temenni

bir-Ø-ge+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“özünke muyan ol mağa edgü at
ikigü ajun birge erklig bayāt” KB-3262*

tahmin

bol-ğa+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yanut birdi ögdülmiş aydı tilek
tükel bolğa bolsa bayattın yölek” KB-4955*

tahmin-endişe

kıl-Ø-ğa+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bu şükruğ kaçan kılğa özüm yete
munıñ şükri mindin saña sen öte” KB-3119*

tahmin-ihimâl

tur-Ø-ğa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kara borçı boldı neñi boldı yıl
begi borçı bolsa kaçan turgâ il” KB-2097*

tahmin-istidât

bir-Ø-ge+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ilig altını inç esen bolsunı
bayat birge barça tilek kolsunı” KB-4957*

tahmin-yetkinlik

bir-Ø-ge+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“tilese bayât birge yarı basut
maña örtlür erse anı sen yarut” KB-5935*

2.8. –GAn

alışkanlık-kudret,iktidâr

keç-ür-Ø-gen+Ø+Ø

*“bayât atı birle sözüg başladı
törüdgen igidgen keçürgen tidi” KB-3715*

2.9. –GAy

beklenti-umut

bir-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“yigü kedgü erse yigüm bar keğim
taķı ma kerek bolsa birgey idim” KB-3761*

istek-istidât

küdez-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“bayātka tutuzdum sini men katıg
tilese küdezgey yitürgey tatıg” KB-1275*

tahmin

koğ-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“keçer dünyā koğgıl tile ‘uķbini
koğu birmese dünyā koğğay sini” KB-3087*

tahmin-endişe

kıl-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“otuz yıgmışın yandru aldı elig
negü kılğay altmış tegüse elig” KB-368*

tahmin-ihitimâl

bol-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“mini birle bolsa meniñ ol kadaş
ķamuğ işke bolğay anıñ bilgi baş” KB-3151*

tahmin-imkân

tegür-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“yana alma tırnaķ ağışma butuñ

imkân-ihtimâl

bol-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“bayudum tise çıgay bolğu bir
ağır men tise sen ucuz kılğa yir” KB-5316

istek-gereklik

ög+ret-Ø-gü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“oğul kızka öğretgü erdem bilig
bu erdem bile bolsu kılkı silig” KB-1228

olgu

toğ-Ø-ğu+aş+Ø

“tirigke bu neñdin keçiş yok қадаş
egin bütgü hem қарın тодғу аш” KB-3665

tahmin-ihtimâl

kel-Ø-gü+iş+Ø

“қара түн içindeturur kelgü iş
yarutur yaruқ күн ayā eğgü iş” KB-4925

tahmin-imkân

öl-Ø-gü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

“tirig ölgü aһur töşengü yirig
kişi ölse eğgün kör atı tirig” KB-237

tahmin-yetkinlik

kıl-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“nelük boldı ‘āciz özüñ ay ilig
kamuğ edgü kılğu küçüñ bar elig” KB-5476*

tavsiye

ol-ma-ğu +Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“özüñ bolsa hācib orunç olmağu
çığay tul yetimler sözün tıñlağu” KB-4144*

tavsiye-gereklik

tıñ+la-Ø-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ıdı yakşı aymış biliglig bügü
biliglig bügüler sözün tıñlağu” KB-3594*

telkin

kiz+le-Ø-gü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“tapuğ kılğu halktın anı kizlegü
öküş tã’at erse anı azlağu” KB-3231*

tembih-ihtâr

bol-ma-ğu+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“ay tegme kişike kitāb birmegü
apan dostuñ erse imin bolmağu” KB-21(B)*

tembih-tavsiye

bir-me-gü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kitāb kadrini me biliglig bilir
uquşsuz kişidin adın ne kelir*

*ay tegme kişike kitāb birmegü
apan dostuñ erse imin bolmağı” KB-21(B*

yetkinlik-beceri

teg-ür-Ø-gü+el+Ø

*“bir ök türlüğ ermez bu işke bilig
büte türlüğ iş bar tegürgü elig” KB-5723*

yetkinlik-elverirlik

kıl-Ø-ğu+yir+Ø

*“özünñde uluğka tilin özneme
cevāb kılğıu yirde irig sözleme” KB-4303*

2.11. –Guçl

yetkinlik

ay-Ø-ğuçı+Ø+Ø

*“negü tir eşitgil bu beyt ayğıuçı
taşı köre mā’nī bağa kör içi” KB-3360*

2.12. –Gun

alışkanlık

tut-Ø-ğın+Ø+Ø

*“aya çergüçi kel mini çergüle
yıl ay tutğını boldum emgek bile” KB-373*

2.13. –IG

olgu-oluş

bulğan-Ø-uk+Ø+Ø

*“ay ilig er attın saña çāre yok
er at birle begler süzer bulğanuk” KB-5512*

2.14. –İGII

ihtiyâr-istidât

in-Ø-igli+Ø+Ø

*“inigli aġar ol aġıġlı iner
yaruġlı tunar ol yoriġlı tınar” KB-1049*

imkân-istidât

kıl-Ø-ıġlı+Ø+Ø

*“kişig kul kılıġlı bu suklukturur
kiterdim bu sukluk közüim tokturur” KB-4729*

olgu-âdet

toğ-Ø-uġlı+Ø+Ø

*“açıġlı tođuġlıķa kılma tapuġ
negüke kılur sen tapuġķa butuġ” KB-3753*

tahmin

bar-Ø-ıġlı+Ø+Ø

*“barıġlı barur künde sindin yırar
keligli kelir terk saña öz ular” KB-3557*

tahmin-ihtimâl

bar-Ø-ıgılı+Ø+Ø+Ø+tur-Ø-ur+Ø+Ø

*“barıglıturur bu ajun kalğusuz
özün edğülük kıl yitip bargusuz” KB-5254*

2.15. –İmlİG

yetkinlik-elverirlik

keç-Ø-ımlig+Ø+Ø+Ø+tur-Ø-ur+Ø+Ø

*“ay ilig bu dünyā keçımlıgturur
tırıglik küniñe tüker alkınur” KB-3782*

2.16. –İmsİz

yetkinlik-elverirlik

toğ-Ø-ımsuz+Ø+Ø

*“toğımsuz bolur ol közi suķ kişi
közi suķķa yetmez bu dünyā aşı” KB-2001*

2.17. –İmİş

rivâyet

kel-Ø-miş+Ø+Ø

*“maņa kelmişinde berü men bu küñ
tapuğdın kesildim baķa kör öğün” KB-3364*

rivâyet-diğerlerinden ayırma

tile-Ø-miş+Ø+Ø

*“yarattı kalın barça sansız kulug
tilemişke birdi ağırlık kamuğ” KB-3722*

rivâyet-olgu

tile-Ø-miş+Ø+Ø

*“negü kolsa kolmuş tilekin bulur
negüg bol tise ol tilemiş bolur” KB-3901*

rivâyet-tasvir

töşen-Ø-miş+Ø+Ø

*“kadaşını kördi uzatu yatur
çögesin töşenmiş yiğın yastanur” KB-5974*

rivâyet-tespit

bir-Ø-miş+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“okıdı bitig kiç sakındı uzun
ayur keç bilig birmiş ilig sözün” KB-3473*

rivâyet-yetkinlik

kıl-Ø-miş+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*bayât kılmuş emdi saña edgülük
bilig birmiş erdem ukuş ögülük” KB-3200*

2.18. -(I/A)r

alışkanlık

tile- Ø-r+ Ø+ Ø+ Ø+er- Ø-di+ Ø+ Ø

“munıyda oza barmadum men añar

öz aşğı tiler erdi mindin sıñar” KB-4993

alışkanlık-eğilim

yi-Ø-r aş+Ø

“tatıǵ erdi barça yigitlik işim
aǵu kıldı mana yir aşım” KB-370

alışkanlık-gösterme

yor-Ø-ır+Ø+Ø+Ø+er-Ø-di+Ø+Ø

“kamuǵ türlüg erdem tükel öğrenip
yorır erdi erdem eligke alıp” KB-465

diğerlerinden ayırma-yetkinlik

sev-Ø-cr+Ø+Ø

“budun inçke tegdi turuǵ semridi
severi beǵüdi yaǵı yavırdı” KB-3094

gösterme

oldur-Ø-ur+Ø+Ø+Ø+er-Ø-se

“özüñ oldurur erse ornuñ bilin
kışıǵ satǵamaǵıl siliglik kılın” KB-4112

ihtimâl-imkân

bar-Ø-ur+Ø+Ø+Ø+er-Ø-se

“tilekke barur erse yalñuǵ yorıp
bulur ol tilekin bu qalmaz arıp” KB-3703

tahmin-ihtimâl

küy-Ø-er+Ø+Ø+Ø+er-Ø-di+m+Ø

*“azıp yügrür erdim ayu birdi yol
küyer erdim otka küdezme ol” KB-384*

yetkinlik-elverirlik

keç-Ø-er+dünyā+Ø

*“keçer dünyā keçti tüpi yıl keçer teg
keçer dünyāka öz usalın basıttım” KB-6554*

yetkinlik-elverirlik/diğerlerinden ayırma

uç-Ø-ar+kuş+Ø

*“neçe kuşka avka avındım sevindim
uçar kuş teg arkun ağımda kürettim” KB-6536*

2.19. –sA

istek-gereklik

tut-un-Ø-sa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“kalı üstese elgi arzū öze
özini tutunsa köñül til tüze” KB-3447*

istek-heves

bul-Ø-sa+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+lar

*“saña az öküş neñ törü kılsalar
yanut kılgu ötrü sevinç bulsalar” KB-4432*

istek-istidât

kiter-Ø-se+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“köñülde kiterse kör öç keklerin
tilinde yorıtsa köñülde barın” KB-3428*

istek-rica

ötün-Ø-se+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø

*“tilek bu iligke tapınsa özüüm
yarağ körse hācib ötünse sözüm” KB-529*

2.20. -z

olgu-âdet

yügür-me-z+Ø+Ø

*“karın toğsa avka yügürmez bolur
ıdısi tilekinçe barmazturur” KB-3602*

yetkinlik-elverirlik

körün-me-z+öl-üm+Ø

*“busuğdaturur bu körünmez ölüm
çıka tuşsa hergiz unıtmaz yolum” KB-5414*

yetkinlik-elverirlik/olgu

eşit-me-z+Ø+Ø

*“telim sözni eştip eşitmez itin
közün körmişñni yitürgil qatın” KB-4102*

yetkinlik-elverirlik/sınırlama

yañıl-ma-z+kişi+Ø

*“yaňılmaz kiři kim ayu bir maňa
yaňılmış miň ayayyň saňa “KB-198*

SONUÇ

1. Kutadgu Bilig’de bulunan sıfat fiillerin on yedi (17) tane üst fonksiyonu olduğu görülmektedir. Bunlar alışkanlık, beklenti-umut, diğerlerinden ayırma, eğilim-ihimâl, gösterme, ihtimâl, ihtiyâr-istidât, imkân, istek, olgu, rivâyet, tahmin, tavsiye, telkin, tembih, yatkınlık-uygunluk ve yetkinlik sıfat fiilleridir.
2. Kutadgu Bilig’deki sıfat fiil eklerinin en fazla alt fonksiyona sahip olanı istek sıfat fiilidir. Bu sıfat fiilin bir alt fonksiyonu olan istek-emir sıfat fiili de on iki tane alt fonksiyona sahiptir. Bunun nedeni Kutadgu Bilig’in bir öğüt metni olmasıdır. Verilen tavsiye ve önerilerin çokluğu nedeniyle istek ve özellikle bunun alt fonksiyonu olan istek-emir sıfat fiili çok kullanılmıştır.
3. İstek sıfat fiilinden sonra tespit edilen en fazla alt fonksiyon tahmin sıfat fiiline aittir. Hayatta ve devlet yönetiminde başarılı olmanın yollarını anlatan bu eserde ileriye dönük beklentilerden bahsedildiği için tahmin sıfat fiil ekinin örnekleri fazladır.
4. Eserde yirmi adet sıfat fiil şekli tespit edilmiştir. Bunlar; – Ø, –(y)A, –(y)All, – DAçI, –dI, –dIk, –GA, –GAn, –gAy, –GU, –GuçI, –Gun, –IG, –IGII, –ImIIIG, –Imslz, –mIş, –(I/A)r, –sA, –z şekillleridir.
5. Bir şeklin birden fazla sıfat fiil fonksiyonunda kullanıldığı görüldüğü gibi bir sıfat fiil fonksiyonunun da birden fazla şekille icra edildiği görülmektedir. Bu durum sıfat fiillerin şekle dayalı olarak sınıflanmasının yanlış olduğunu göstermektedir.
6. Sıfat fiil kategorilerince en çok kullanılan şekil –GU şeklidir, Ondan sonra ise –Ø morfemi gelmektedir. –Ø morfeminin en çok kullanılan ikinci şekil olmasının sebebi istek-emir sıfat fiilinin öğüt kitabı olan Kutadgu Bilig’de çok kullanılmış olmasındandır. En çok kullanılan sıfat fiil eki olan –GU morfemi ise olgu, tahmin-yetkinlik, telkin vb. birçok fonksiyonun şekli olmasından kaynaklıdır.
7. Kutadgu Bilig metninin içeriğini yansıtan üslûbun gerçek çerçevesiyle ortaya çıkarılabilmesi için en uygun konu sıfat fiil kategorisiydi. Diğer sıfatlama, hâl ekleri gibi belli başlı fonksiyonlar da biraraya getirilirse eserin üslûbu ölçülebilir gerekçelerle tanıtılabilir, öğretilabilir ve karşılaştırılabilir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- ARAT, Reşit Rahmeti, (1999): *Kutadgu Bilig I: Metin* . Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- BANGUOĞLU, Tahsin. (1995). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DEMİR, Nurettin ve YILMAZ, Emine. (2010). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- EKER, Süer. (2010). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2009). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2014). *Kutadgu Bilig Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları
- ERGİN, Muharrem. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- GABAİN, A. Von. (1995). *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (çeviren: Mehmet Akalın)
- GENCAN, T. N. (2007). *Dil Bilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- GÜLENSOY, Tuncer. (2011). *Köken Bilgisi Sözlüğü A-N, O-Z*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer ve BOZ, Erdoğan. (2013). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin. (2008). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÖKTEKİN, Kâzım. (2008). *Eski Anadolu Türkçesi*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- KUTADGU BİLİĞ Tıpkıbasım (1993). Ankara: Kültür Bakanlığı
- ŞAHİN, Hatice. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.

TURAN, Zikri. (2008). Gösterme Sıfat Fiili. *Ahmet Bican Ercilasun Armağani*. Ankara: Akçağ Yayınları, 235-243

VARDAR, Berke. (2002). *Açıklamalı Dil Bilimleri Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Yabancı Dil Yayınları.

Sürelî Yayınlar

- AYDIN, Hülya. (2012), Yûsuf u Zelihâ'da Rivâyet Sıfat Fiil Ekleri, *SAÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*: 92-101
- DİLAÇAR, Agop. (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi, *Belleten*: 83-145
- TURAN, Zikri. (1999). Türkçede Basit/Birleşik Çekim Ayırımıyla Sembolleşen Fiil Çekiminin Problemleri. *Journal of Turkish Studies*, Volume.30/III

Diğer Yayınlar

- ARGUNŞAH, Mustafa.(2009): “Karahalı Türkçesindeki Emir Ekleri Üzerine”, *Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri: 45-60*
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2011). Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine, *Türk Gramerinin Sorunları Bildiriler: 61-72*
- TOPÇU, Çiğdem. (2011). *Türkçede Sıfat Fiil Kategorisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- TURAN, Zikri. (2007). Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?. *IV. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (24-29 Eylül 2000)*. Ankara: TDK Yayınları, 1835-1844.
- TURAN, Zikri (2016) “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları”. Türk Dil Bilgisi Toplantıları-V Türk Dilinde Eklerin Sınıflandırılması Sempozyumu, 24-25 Kasım 2016, İstanbul (Yayınlanmamış Bildiri)
- YÜCEL, Bilâl. (2011): Sıfat Fiil Terimi ve Başlıca Dil Bilgisi Terimleri Sözlüklerindeki İşleniş , *Türk Gramerinin Sorunları Bildiriler: 81-91*

EKLER DİZİNİ

-Ø	25,26,27,28,29,30,31,32,33,75,76,77,78
-A	35,36
-a	21,25,35,36,40,41,78,79
-(A/I)r	13,14,15,18,19,20,59,73,91
-All	39
-alı	39,79
-ar	19,21,74,93
-DAÇI	68,79
-Daçı	43,57
-dAçI	43,68
-daçı	43,44,57,68,79,80
-deçi	44,60,67,68,80
-DI	46,56
-dI	81
-dı	56,57
-dIk	44,81
-di	46,47,56,81
-du	57
-duk	44,45,47,81
-dük	44,46,48,70,81,82
-e	24,25,35,36,37,41,78,79
-eli	39
-er	15,18,19,20,59,73,92,93
-GA	38,54,55,57,63,82
-ğa	38,54,55,56,57,63,82,83
-GAn	15,16,83
-ğan	15,16
-GAY	16,37,54,56,58,60,62,63,70,84
-ğay	17,37,54,56,58,60,61,62,63,64,71,84,85
-ge	38,40,55,57,58,62,63,82,83
-gen	15,16,83
-gey	17,37,54,56,58,60,61,62,63,64,71,84,85
-ğın	14,88,89
-ğlı	42
-gli	24
-GU	18,19,23,33,58,61,64,65,66,70,71,85
-ğu	18,19,23,34,41,42,58,61,64,65,66,67,70,71,72,86,87,88
-GUçI	68,69,88
-ğuçı	69,70,88
-GUn	88
-gü	17,18,19,23,33,34,59,61,64,65,66,67,70,72,85,86,87,88
-güçı	69,70
-IG	45,89
-ig	45
-(I)GI	24

-IGII	22,24,42,43,55,59,89
-Igli	21,22
-iğlı	24,43,55,59,89,90
-ImIIG	90
-Imslz	72,90
-ır	15,92
-igli	21,22,24,42,43,55,59,60,89
-imlig	72,90
-imsiz	72,73
-mİş	47,48,49,50,51,52,53,90
-mış	47,48,49,50,51,52,53,54,91
-miş	47,48,49,50,51,52,53,90,91
-r	13,14,15,91
-sA	34,37,93
-sa	34,35,36,37,93,94
-se	34,37,38,39,94
-taç1	43,57,62
-tı	56,81
-ti	47
-uğlı	22,42,43,89
-uğ	45,46,89
-umsuz	72,90
-ur	14,15,19,20,73,92,93
-ügli	22,43,59
-ür	14,59,73
-(y)A	24,78
-(y)All	79
-z	44,73,74,75,94,95

ÖZGEÇMİŞ

Tuğçe TAKOĞLU 18.09.1992 tarihinde İstanbul ilinin Bakırköy ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Dr. Refik Saydam İlk Öğretim Okulu'nda, lise öğrenimini ise Kemal Hasoğlu Lisesi'nde tamamladı. 2010 yılında Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne başladı. 2014 yılında lisans eğitimini tamamladı. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. Halen yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir.

